

2022-12

þÿ — ° ± » » ¹ Ä µ Ç ½ ¹ ° ® , ¼ ¿ Å Ã ¹ ° ® ° ±
þÿ ± , » · Ä ¹ ° ® ¶ É ® Ä · Â ¬ Æ ¿ Å Ä ¿ Ç
þÿ ´ ¹ ¬ Ã Ä · ¼ ± 1878 1914 , ¼ - Ã ± ±
þÿ µ » » · ½ ¹ ° ì ° Å À Á ¹ ± ° ì Ä Í À ¿

þÿ Ÿ Å ³ ³ ± Á - ¶ ¿ Å , ~ µ ¿ ´ Î Á ±

þÿ œ µ Ä ± Ä Ä Å Ç ¹ ± ° ì Á ì ³ Á ± ¼ ¼ ± ™ Ã Ä ¿ Á ¯ ± Â , £ Ç ¿ » ® š ¿ ¹ ½ É ½ ¹ ° Î ½ • Ä ¹ Ã Ä · ¼ Î ½ , µ
þÿ ´ ½ , Á É À ¹ Ã Ä ¹ ° Î ½ £ À ¿ Å ´ Î ½ , ± ½ µ À ¹ Ã Ä ® ¼ ¹ ¿ • µ ¬ À ¿ » ¹ Â ¬ Æ ¿ Å

<http://hdl.handle.net/11728/12424>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

***Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ, ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ
ΠΑΦΟΥ ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ 1878 – 1914, ΜΕΣΑ ΑΠΟ
ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΤΥΠΟ.***

ΟΥΓΓΑΡΕΖΟΥ ΘΕΟΔΩΡΑ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2022

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

***Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ, ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ
ΠΑΦΟΥ ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ 1878 – 1914, ΜΕΣΑ ΑΠΟ
ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΤΥΠΟ.***

**Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση μεταπτυχιακού
τίτλου σπουδών στην *Ιστορία* στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου**

ΟΥΓΓΑΡΕΖΟΥ ΘΕΟΔΩΡΑ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2022

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © **Ουγγαρέζου Θεοδώρα, 2022**

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

Περιεχόμενα:

ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ.....	5
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ.....	6
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	7
ΑΦΙΕΡΩΣΗ	8
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	9
ABSTRACT.....	10
Βιβλιογραφική επισκόπηση:	11
Ερευνητικά ερωτήματα:.....	15
Εισαγωγή	15
I. Κάλυψη στοιχειωδών αναγκών, κατασκευαστικά έργα, πρώτα σημάδια ουσιώδους ανάπτυξης.....	15
II. Πνευματική-καλλιτεχνική ζωή.....	18
Κεφάλαιο 1: Το Θέατρο	20
1.1 Ερασιτεχνικές παραστάσεις:.....	20
1.2 Οι ελληνικοί θίασοι.....	22
1.3 Θέατρο Σκιών.....	26
1.4 Κινηματογράφος	27
Κεφάλαιο 2: Η Μουσική	29
2.1. Ερασιτεχνικές μουσικές βραδιές.....	29
2.2. Βραδιές Χορού.....	33
2.3. Περιοδεία Σπύρου Ματσούκα στην Κύπρο.....	34
2.4. Ενασχόληση με την μουσική.....	35
Κεφάλαιο 3: Ο Αθλητισμός	39
3.1. Οι Ιπποδρομίες και αθλητικές εκδηλώσεις για εορτασμό των γενεθλίων της Βασίλισσας Βικτωρίας.....	40
3.2.Οι μαθητικοί αγώνες και η ίδρυση του ΓΣ ΚΟΡΟΙΒΟΥ.....	42
3.3. Κόροιβος και Παγκύπριοι αγώνες.....	44
3.4.Η στάση των Άγγλων	49
Συμπεράσματα:	51
Βιβλιογραφία	53

ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ

Ονοματεπώνυμο Φοιτητή/Φοιτήτριας: Ουγγαρέζου Θεοδώρα

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: *Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ, ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΠΑΦΟΥ ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ 1878 – 1914, ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΤΥΠΟ.*

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις 31/01/2023 από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων: Ιακωβίδης Κυριάκος, Λέκτορας, Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Γεωργής Γεώργιος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Η Ουγγαρέζου Θεοδώρα., γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο : *Η καλλιτεχνική, μουσική και αθλητική ζωή της Πάφου το χρονικό διάστημα 1878-1914 μέσα από τον ελληνικό – κυπριακό τύπο*, αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Η Δηλούσα

Ουγγαρέζου Θεοδώρα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ:

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους με στήριξαν κατά τη διάρκεια συγγραφής της εργασίας μου, κυρίως τη μητέρα μου Αφροδίτη και τον σύζυγο μου Sylvain ,που ανέλαβαν αρκετά από τα μητρικά μου καθήκοντα.

Ιδιαίτερα θέλω να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Κυριάκο Ιακωβίδη για την καθοριστική, επιστημονική, πνευματική και εξαιρετικά ηθική στήριξη του καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας μου.

Τέλος στον πρόεδρο του μεταπτυχιακού προγράμματος Ιστορίας του πανεπιστημίου Νεάπολης κ. Γιώργο Γεωργή, αξίζει ιδιαίτερη μνεία, λόγω των πολύτιμων συμβουλών του για την βέλτιστη ροή και δομή της εργασίας μου.

Αφιέρωση

Στην Αφροδίτη μου

Περίληψη

Στόχος της παρούσας εργασίας, μέσα από την έρευνα των κυπριακών - ελληνικών εφημερίδων κατά την περίοδο 1878 – 1914, είναι να καταγράψει τις καλλιτεχνικές εκδηλώσεις της Μουσικής και του Θεάτρου, καθώς και τους αθλητικούς αγώνες που πραγματοποιήθηκαν στην επαρχία της Πάφου εκείνη τη χρονική περίοδο.

Οι κάτοικοι στην Πάφο ζούσαν σε άθλιες συνθήκες και βασανίζονταν από μεταδοτικές νόσους και αφροδίσια νοσήματα. Στερούνταν το καθαρό πόσιμο νερό ακόμα και ιατρική περίθαλψη. Καθώς την επαρχία και την θαλάσσια περιοχή μάστιζε η πειρατεία, το λαθρεμπόριο, τα εγκλήματα και οι ληστείες, υπάρχει έντονο το αίσθημα ανασφάλειας. Το γεγονός ότι οδικό δίκτυο δεν υπήρχε ακόμα και δεκαετίες μετά την έλευση των Άγγλων, συνέτεινε στην πολιτιστική απομόνωση της.

Η Πάφος κάνει βήματα προς την πνευματική και πολιτιστική της πρόοδο κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας. Οι τομείς που αναπτύσσονται αργά αλλά σταθερά είναι του θεάτρου και της Μουσικής ενώ οι πρώτες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν από ερασιτέχνες για ενίσχυση των εκπαιδευτηρίων της πόλης και την ανέγερση του νοσοκομείου. Στην πόλη πραγματοποιήθηκαν και αρκετές παραστάσεις από γνωστούς Ελληνικούς Θιάσους με αθρόα παρουσία των κατοίκων.

Ο αθλητικές ημερίδες ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες με τον εορτασμό των εθνικών επετείων ενώ ο κλασσικός αθλητισμός προσφερόταν μέσα από το μάθημα της γυμναστικής στα σχολεία. Σύντομα ο αθλητισμός ανθίζει στον νεοϊδρυθέντα γυμναστικό σύλλογο ΚΟΡΟΙΒΟ υπό την εποπτεία του διδασκάλου του Ημιγυμνασίου Τηλεμαχου Καλλονά, και αθλητές από την Πάφο συμμετέχουν και στους παγκύπριους αγώνες.

Λέξεις κλειδιά:

Ευσέβεια, Καλλονάς, ΚΟΡΟΙΒΟΣ

Abstract

The purpose of this thesis, through the research of Cypriot Greek newspapers during the period 1878 – 1914, is to record the cultural events of Music and Theatre, as well as the sporting events that took place in the province of Paphos at that time.

The residents of Paphos lived in miserable conditions and were tormented by communicable diseases and venereal diseases. They lacked clean drinking water and even medical care. As the province and the sea area were plagued by piracy, smuggling, crime and robbery, there is a strong feeling of insecurity. The fact that a road network did not exist even decades after the arrival of the English contributed to its cultural isolation.

Paphos takes steps towards its spiritual and cultural progress during the period of the British rule. The sectors that develop slowly but steadily are theater and music, while the first cultural events were carried out by amateurs to support the city's schools and the construction of the hospital. Several performances by well-known Greek Thiasi were performed in the city with strong presence by the locals. Sports events were inextricably linked to the celebration of national days, while ancient greek sports were taught in gym class in schools. Soon, sports flourished in the newly founded gymnastics club KORIVO under the supervision of the High School teacher Telemachos Kallonas, and athletes from Paphos also participated in the Cypriot national championships.

Keywords:

Evsevia, Kallonas, Koroivos

Βιβλιογραφική επισκόπηση

Η βιβλιογραφία για το θέατρο και τη μουσική στην παρούσα εργασία ήταν αρκετά περιορισμένη, αφενός γιατί η ψυχαγωγία των κατοίκων της περιόδου που εξετάζεται (1878-1914) εστιαζόταν περισσότερο σε εκδηλώσεις εθιμοτυπικού χαρακτήρα όπως γάμοι, αρραβώνες, πανηγύρια, εθνικές εορτές και αφετέρου η πρώτη εφημερίδα της Πάφου λειτούργησε το 1906 με αποτέλεσμα πολλές από τις εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν να μην έχουν καταγραφεί από τις άλλες εφημερίδες που κυκλοφορούσαν σε άλλες πόλεις, συνεπώς δεν υπάρχουν και βιβλία.

Στην εισαγωγή της εργασίας γίνεται αναφορά στην Πάφο και σκιαγραφείται η εικόνα της πόλης καθώς και η ζωή των κατοίκων, έτσι αντλήθηκαν πληροφορίες από το βιβλίο της Αγνής Μιχαηλίδου, *Πάφος, το παλιό Κτήμα*. Πιο συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκε υλικό από τα κεφάλαια «Συγκοινωνίες», «Ιατρικές Υπηρεσίες» και «Υδρευση» όπου με πολύ απλό τρόπο αποτυπώνεται η τρόπος που ήταν δομημένη η Πάφος και οι συνθήκες στις οποίες ζούσαν οι κάτοικοι. Από τα κεφάλαια «Πνευματική ζωή» και «Αθλητικά» αντλήθηκαν πληροφορίες για τις εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν στην Πάφο εκείνη την εποχή, σε συνδυασμό με στοιχεία από τα αρχεία των εφημερίδων. Κάποιες πληροφορίες χρησιμοποιούνται με αρκετή επιφύλαξη καθώς βασίζονται σε προσωπικές μαρτυρίες και δεν μπορούν να τεκμηριωθούν επιστημονικά.

Σημαντικό ρόλο σε όλες τις ερασιτεχνικές εκδηλώσεις ψυχαγωγικού χαρακτήρα εκείνης της εποχής είχαν τα σχολεία και συγκεκριμένα το Ημιγυμνάσιο. Στο βιβλίο του Κώστα Γ. Ιεροκηπιώτης *Η Ελληνική εκπαίδευση στην επαρχία Πάφου, (1878-1960), Συμβολή στην Ιστορία της εκπαίδευσης της Κύπρου*, βρήκα σημαντικά στοιχεία για τα σχολεία που χρησιμοποιήθηκαν στην εισαγωγή. Το βιβλίο όμως εστιάζει περισσότερο σε πληροφορίες για τα μαθήματα και στατιστικά δεδομένα για τον μαθητικό πληθυσμό, όχι όμως στις εκδηλώσεις με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν στοιχεία που μπορούν να χρησιμοποιηθούν στα υπόλοιπα κεφάλαια της εργασίας.

Στο βιβλίο της Μαρίνα Βρυωνίδου- Γιάγκου (Επιμ) στο *Εν χορδαίς και οργάνοις, Διασκέδαση και ψυχαγωγία στην Κύπρο από την αρχαιότητα μέχρι την ανεξαρτησία*, στο κεφάλαιο «Πάφος» του Δρ Ανδρέα Φυλακτού βρίσκουμε χρήσιμες πληροφορίες για την ψυχαγωγία των κατοίκων την Πάφου εκείνης της εποχής, δυστυχώς όμως οι πληροφορίες είναι ελάχιστες για την περίοδο που εξετάζεται καθώς οι εκδηλώσεις ήταν λίγες. Επιγραμματικά αναφέρονται πληροφορίες για τα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας ενώ μετά το 1914 είναι φανερό ότι η ψυχαγωγία είναι μέρος της ζωής των Παφιτών καθώς πραγματοποιούνται πολλές εκδηλώσεις ψυχαγωγικού χαρακτήρα.

Οι παραστάσεις θεάτρου ήταν πολύ περιορισμένες ενώ η συγκεκριμένη τέχνη άρχισε να ανθίζει την περίοδο της Αγγλοκρατίας με ερασιτεχνικές παραστάσεις καθώς και επισκέψεις από ξένους και ελληνικούς θιάσους. Στο βιβλίο του Γιάννη Κατσούρη, *Το θέατρο στην Κύπρο Α 1860 – 1939* και συγκεκριμένα στα κεφάλαια «Τα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας», και «Οι αρχές του εικοστού αιώνα», βρίσκουμε πληροφορίες για τις παραστάσεις που πραγματοποιήθηκαν κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα καθώς επίσης και δεδομένα για τους ηθοποιούς, ερασιτέχνες και μη, τα κουστούμια, τη σκηνή και το κοινό. Στην περίπτωση της Πάφου οι αναφορές είναι πολύ λίγες για τα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας τα οποία διερευνά η παρούσα εργασία και ενώ υπήρξαν σπουδαίες επιτεύξεις στον τομέα του θεάτρου στην Πάφο αυτές βρίσκονται εκτός της περιόδου που εξετάζεται.

Μία πτυχή του θεάτρου είναι και το θέατρο σκιών γι' αυτό ανέτρεξα στο βιβλίο του Κωνσταντίνου Γ. Γιαγκουλλή, «Το θέατρο σκιών της Κύπρου, το κουκλοθέατρο και η ταχυδακτυλουργία μέσα από τα κείμενα και τις αφηγήσεις των καλλιτεχνών και τον τύπο της εποχής (1894 – 2009)», αναμένοντας να βρω πληροφορίες για τις παραστάσεις του Καραγιόζη στην Κύπρο και ιδιαίτερα στην Πάφο εκείνη την εποχή, έχοντας υπόψη τον γνωστό караγκιοζοπαίχτη Χριστόδουλο Πάφιο από τη Χλώρακα. Δυστυχώς όποιες πληροφορίες υπάρχουν για παραστάσεις που πραγματοποιήθηκαν, δεν αναφέρονται στην Πάφο, παρά μόνο πολύ αργότερα από τη χρονική περίοδο που εξετάζεται. Στο βιβλίο αναφέρονται μαρτυρίες από τον ίδιο τον Πάφιο για το ποιος του δίδαξε την τέχνη του Καραγκιόζη, αλλά ακόμα και ο ίδιος ο συγγραφέας του βιβλίου κάνει εικασίες για το ποιος ήταν αυτός, χωρίς να μπορεί να τεκμηριώσει τις μαρτυρίες καθώς όποιες αναφορές σε караγκιοζοπαίχτες είναι με τα παρατσούκλια τους.

Στο βιβλίο του Μ.Π Μουστερή *Ιστορία του Θεάτρου* έψαξα να βρω στοιχεία για το κυπριακό θέατρο. Το βιβλίο εστιάζει στην παγκόσμια ιστορία του θεάτρου και χωρίζει τη δραματουργία ανάλογα με τις περιόδους μεταξύ άλλων του ρεαλισμού, σουρεαλισμού και του ρομαντισμού. Επίσης διαχωρίζονται χρονολογικά τα έργα, αρχαίο, 19^ο και 20^ο αιώνα καθώς επίσης και γεωγραφικά από ευρωπαίους συγγραφείς και λογοτέχνες, ή το θέατρο της ανατολής. Δυστυχώς μόνο στο τελευταίο ολιγοσέλιδο κεφάλαιο γίνεται μια μικρή αναφορά στο κυπριακό θέατρο, που ξεκινά την ιστορία του το 1879 με την ίδρυση του Ερασιτεχνικού ομίλου Λευκωσίας. Για την Πάφο το μόνο στοιχείο στο βιβλίο είναι η ιδιαίτερη μνεία στους αδερφούς Μαρκίδη και την «Παφίτικη Επιθεώρηση» που είναι εκτός του χρονικού πλαισίου που εξετάζεται.

Ο αθλητισμός αποτελούσε ένα μεγάλο μέρος της ζωής των κατοίκων της Κύπρου καθώς οι κύπριοι ήταν λάτρεις του κλασικού αθλητισμού. Αθλητικοί αγώνες, κυρίως από μαθητές, πραγματοποιούνταν συνέχεια συνήθως με αφορμή τις εθνικές εορτές αλλά όχι απαραίτητα. Στο βιβλίο του Ανδρέα Χατζηβασιλείου *Ιστορία του Κυπριακού αθλητισμού* βρήκα πληροφορίες για τους αγώνες, μαθητικούς και μη, τους τρόπους διεξαγωγής και τα αθλήματα που πραγματοποιήθηκαν στην

Πάφο την χρονική περίοδο 1878-1914. Το βιβλίο (4 τόμοι) αποτελεί ένα χρονολόγιο όλων των αγώνων που οργανώθηκαν και διεξήχθησαν από την αρχαιότητα μέχρι και την ανεξαρτησία της Κύπρου το 1960, συνεπώς χρησιμοποιήθηκαν μόνο οι τόμοι Α και Β.

Ο ΚΟΡΟΙΒΟΣ, ο πρώτος αθλητικός σύλλογος της Πάφου αποτέλεσε εστία για οργανωμένες αθλητικές δραστηριότητες στην επαρχία με αφορμή τους ολυμπιακούς αγώνες που είχαν διεξαχθεί στην Αθήνα το 1896. Πληροφορίες για την ίδρυση του ΚΟΡΟΙΒΟΥ βρίσκονται στο βιβλίο του Παύλου Αγγελινίδη *Ο κλασικός Αθλητισμός στην Κύπρο 1892 – 1925*, όπου υπάρχουν χρήσιμα στοιχεία για τα αθλητικά σωματεία που ιδρύθηκαν στην Κύπρο εκείνη την εποχή. Επίσης υπάρχουν δεδομένα για όλους τους παγκύπριους αγώνες που ακολούθησαν με πληροφορίες για τα αθλήματα που διεξήχθησαν και την κατάταξη των αθλητών που έλαβαν μέρος.

Ερευνητικά ερωτήματα

Στόχος της παρούσας εργασίας, μέσα από την έρευνα των κυπριακών - ελληνικών εφημερίδων κατά την περίοδο 1878 – 1914, είναι να ανακαλύψει και να καταγράψει τις καλλιτεχνικές εκδηλώσεις της Μουσικής και του Θεάτρου, καθώς και τους αθλητικούς αγώνες που πραγματοποιήθηκαν στην επαρχία Πάφου εκείνη τη χρονική περίοδο.

Είναι γνωστό ότι η Κύπρος κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας βρισκόταν σε στασιμότητα σε ό,τι αφορούσε πολιτιστικά και αθλητικά θέματα. Στην παρούσα εργασία θα ερευνηθεί αν η έλευση των Άγγλων στο νησί, ήταν η αιτία να αναδυθεί και πάλι η Κύπρος, πιο συγκεκριμένα η Πάφος, πολιτιστικά.

Μετά την πρώτη ανάγνωση του υλικού, που χρειάστηκε για την παρούσα εργασία, γίνεται αντιληπτό ότι οι καλλιτεχνικές και αθλητικές εκδηλώσεις στην επαρχία Πάφου ήταν πολύ περιορισμένες. Συνάγεται επίσης ότι η Πάφος ήταν αρκετά ξεκομμένη από τις άλλες επαρχίες λόγω απουσίας οδικού δικτύου καθώς και μειωμένων ακτοπολικών δρομολογίων. Επομένως θα ερευνηθεί αν αυτός ήταν ο λόγος που στην Πάφο οι καλλιτεχνικές εκδηλώσεις ήταν τόσο μειωμένες σε σχέση με άλλες πόλεις του νησιού.

Επιπρόσθετα, μέσα από την έρευνα στα αρχεία, προκύπτει ότι η εφημερίδα ΑΓΩΝ στην Πάφο ξεκίνησε να εκδίδεται το 1906 ενώ σε άλλες επαρχίες, όπως η Λάρνακα, εκδίδεται σχεδόν από την αρχή της Αγγλοκρατίας το 1879. Υπάρχει το ενδεχόμενο να γινόντουσαν εκδηλώσεις επομένως στην επαρχία οι οποίες δεν καταγράφτηκαν από τις υπόλοιπες εφημερίδες που κυκλοφορούσαν μέχρι εκείνη τη χρονική στιγμή;

Τέλος, μελετώντας τις εφημερίδες που εκδίδονταν στην αρχή της Αγγλοκρατίας καθώς και τα βιβλία που χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα της εργασίας, συλλέγοντας στοιχεία για τις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων της Πάφου καθώς και πληροφορίες για την ιδιοσυγκρασία τους στην αρχή της Αγγλοκρατίας, είναι άξιο απορίας αν οι Παφίτες ήταν έτοιμοι να παρακολουθήσουν τέτοιου είδους εκδηλώσεις και αν είχαν τις απαραίτητες κοινωνικές δεξιότητες.

Εισαγωγή

I. Κάλυψη στοιχειωδών αναγκών, κατασκευαστικά έργα, πρώτα σημάδια ουσιώδους ανάπτυξης.

Με τον τερματισμό της Οθωμανικής κυριαρχίας στην Κύπρο το 1878, μετά από τρεις αιώνες κατάφορης καταπίεσης, οικονομικής εξαθλίωσης και εκμετάλλευσης, το νησί μπαίνει σε διαφορετική τροχιά και οδεύει πια προς τον πολιτισμό. Οι Άγγλοι ήρθαν στο νησί σαν κατακτητές εξυπηρετώντας πρώτα τα δικά τους συμφέροντα, όμως δεν μπορεί να παραγνωριστεί το γεγονός ότι μετά την άφιξή τους στο νησί άρχισαν να καλύπτουν απλές ανάγκες και να παρέχουν στοιχειώδεις υπηρεσίες και κρατική οργάνωση. Δημιουργήθηκε το Νομοθετικό συμβούλιο στο οποίο οι πολίτες επέλεγαν αντιπροσώπους από κάθε επαρχία με τον εκάστοτε κυβερνήτη όμως να κατέχει την ψήφο που υπερτερεί των υπολοίπων. Κάθε επαρχία, έξι στον αριθμό, είχε τον διοικητή της που ήταν και πρόεδρος του Δικαστηρίου ενώ καθιερώθηκε η νομοθεσία της Κύπρου βασισμένη στο Βρετανικό δίκαιο. Λειτουργήσαν κτηματολόγια, δημόσιες υπηρεσίες, τυπογραφεία, ταχυδρομεία καθώς έγινε και κατασκευή έργων υποδομής και εγγειοβελτιωτικών έργων.¹ Τέθηκαν γερές βάσεις για ένα καλά οργανωμένο κράτος.

Οι Άγγλοι έδωσαν βάση στην καθαριότητα των πόλεων και της υπαίθρου, προσπαθώντας να καλυτερέψουν τις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων που ήταν άθλιες με συνέπεια να βασανίζονται από μεταδοτικές νόσους και αφροδίσια νοσήματα. Το 1878 μια πλούσια βρετανίδα, η Άννυ Μπράσσεϋ επισκέφτηκε την Κύπρο και αναφέρει για την Πάφο ότι το πλήρωμα του πολεμικού πλοίου «Μινώταυρος», που έφερε τους Άγγλους ναυτικούς, έπρεπε να πίνει διωλισμένο νερό.² Οι κάτοικοι αντλούσαν νερό από πηγές που υπήρχαν στα σπίτια τους που ενίοτε συνόρευαν με τους λάκκους για την συλλογή λυμάτων, με καταστροφικά αποτελέσματα στην υγεία τους.³ Έτσι οι Άγγλοι αποστράγγισαν ελώδεις περιοχές και φρόντισαν για την μεταφορά νερού το 1906 από την Μεσόγη στο Κτήμα με σωλήνες, καθώς

« κάτωθεν και πέριξ της πόλεως αναβλύζουσι περί τας είκοσι πηγάς, των πλείστων των οποίων τα ύδατα κατεδικάσθησαν υπο της επιστήμης μεμολυσμένα και επομένως ανθυγιεινά... »⁴

¹ Άντρος Παυλίδης (Επιμ) *Η Κύπρος ανά τους αιώνες, Μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*, τ.3, Εκδ: Φιλόκυπρος, Λευκωσία, 1995 σ. 1284 - 1285

² Άννα Μπράσσεϋ, «Sunshine And Storm in the East» Άντρος Παυλίδης (Επιμ) στο *Η Κύπρος ανά τους αιώνες, Μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*, τ.3, Εκδ: Φιλόκυπρος, Λευκωσία, 1995 σ. 1287

³ Αγνή Μιχαηλίδου, *Πάφος, το παλιό Κτήμα*, Λευκωσία, 1989, σ71

⁴ Γεώργιος Χατζηκωστής, *Ωρες της Πάφου*, Λευκωσία 1969, σελ. 66 και στο Αγνή Μιχαηλίδου, *Πάφος, το παλιό Κτήμα*, Λευκωσία, 1989, σ72-73

Οι κάτοικοι της υπαίθρου ζούσαν σε άθλιες και πολύ ανθυγιεινές συνθήκες, ακόμα και δεκαετίες μετά την έλευση των Άγγλων στο νησί με τα επίπεδα βρεφικής θνησιμότητας το 1918 να ανέρχονται στο 16%.⁵ Η εφημερίδα *Σάλπιγγα* αναφέρει το 1892 ότι :

*«Τρομεραί ακαθαρσίαι, κινδυνωδέστατα μικρόβια κατά της ρινός σου εκδρομήν ποιούσι· οι απόπατοι εντός των κυριωτέρων δρόμων, αι κοπριαί υπό τα παράθυρα των και αι ακαθαρσίαι των μαγειρίων έξωθε των θυρών των».*⁶

Όσον αφορά στα θέματα δημόσιας υγείας οι Άγγλοι μόλις εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο λειτούργησαν νοσοκομεία χρησιμοποιώντας τους στρατιωτικούς γιατρούς του στόλου τους. Το πρώτο νοσοκομείο στην Πάφο λειτούργησε το 1878 και στεγάστηκε σε ένα σπίτι, με Άγγλους γιατρούς να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους. Ακόμα και το 1892 το προσωπικό του νοσοκομείου περιοριζόταν σε 2 άτομα που διέμεναν μέσα σε αυτό. Το 1893 άρχισε να επιχορηγείται η λειτουργία του αλλά και πάλι οι πόροι δεν ήταν επαρκείς.⁷ Ο θεμέλιος λίθος για την ανέγερση του νοσοκομείου κατατέθηκε την Δευτέρα 1^η Απριλίου του 1907 από τη γυναίκα του Διοικητή της Πάφου Woodhouse παρουσία των αντιπροσώπων των χωριών της επαρχίας.⁸ Το νοσοκομείο ολοκληρώθηκε και λειτούργησε το 1909 έχοντας 22 κλίνες, με ιδιωτικούς εράνους και εισφορές των κατοίκων της περιοχής, όπως θα αναφερθεί στη συνέχεια. Η κυβέρνηση ανέλαβε τα έξοδα για την προσθήκη του φαρμακείου.⁹

Η Πάφος βρίσκεται στην ίδια κατάσταση ανάπτυξης εδώ και είκοσι χρόνια και είναι η πιο παραγκωνισμένη επαρχία της Κύπρου, όπως αναφέρεται στην *Σάλπιγγα* το 1910.¹⁰ Χαρακτηρίζεται επίσης ως τόπος εξορίας στις μεταθέσεις των κυβερνητικών υπαλλήλων επειδή βρίσκεται μακριά από τα υπόλοιπα αστικά κέντρα και στερείται συγκοινωνίας.¹¹ Η μετακίνηση από την Πάφο προς άλλες επαρχίες γινόταν δια θαλάσσης καθώς όλοι οι δρόμοι ήταν δύσβατοι και τρομερά επικίνδυνοι. Όταν κάποιος ετοιμαζόταν να κάνει αυτό το ταξίδι προς τη Λεμεσό, μαζεύονταν οι συγγενείς του για να τον αποχαιρετήσουν γιατί οι πιθανότητες να μην επιστρέψει ζωντανός ήταν αρκετές. Οι συνεχείς πιέσεις για τη δημιουργία δρόμου προς την Λεμεσό συνεχίζονταν για χρόνια καθώς οι κάτοικοι της Πάφου πλήρωναν κανονικά τους φόρους τους έχοντας απαιτήσεις από τη αγγλική κυβέρνηση και επέκριναν την αδράνεια της για ένα τόσο σημαντικό ζήτημα. Το 1893 η εφημερίδα *Αλήθεια* αναφέρει την οικτρή κατάσταση του οδικού δικτύου που δεν είναι βατός ούτε από άλογα ούτε και από μουλάρια. Σε κάποια σημεία ο καβαλάρης αναγκάζεται να κατέβει από το άλογο και να συνεχίσει

⁵ Πέτρος Παπαπολυβίου, «Η Οκτωβριανή εξέγερση του 1931» στο: *Κύπρος, αγώνες ελευθερίας στην Ελληνική ιστορία*, συλλογικός τόμος, Αθήνα 2010, σ236

⁶ *Σάλπιγγα*, Λεμεσός, Παρασκευή 23 Σεπτεμβρίου 1892

⁷ Μιχαηλίδου, ο.π σ113

⁸ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία, Σάββατο 6 Απριλίου 1907

⁹ Χατζηκωστής, ο.π. σ 69

¹⁰ *Σάλπιγγα*, ο.π,

¹¹ *Αγών*, Πάφος, Κυριακή 16 Ιανουαρίου 1910

πεζός και διατρέχει τον έσχατο κίνδυνο.¹² Τον ίδιο χρόνο η κυβέρνηση στέλνει μηχανικό για να κάνει έκθεση για την δαπάνη που απαιτείται για επιδιόρθωση του δρόμου¹³ και διαθέτει το ποσό των δυο χιλιάδων λιρών για την διαπλάτυνση του μονοπατιού. Οι πρόχειρες διαδικασίες που ακολουθήθηκαν όμως σύντομα κατέστησαν τον δρόμο και πάλι δύσβατο. Το 1902 έγιναν κάποιες επιδιορθώσεις αλλά και πάλι ο δρόμος, που δεν συντηρήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα, ήταν αδιάβατος.¹⁴ Τα παράπονα των πολιτών συνεχίζονται όταν το 1907 παρασύρθηκε το γεφύρι της Αυδήμου καθιστώντας το ταξίδι πολύωρο.¹⁵ Το 1910 οι χωρικοί εγείρουν το ζήτημα γεφυρώσεως των ποταμών και των χειμάρων των Ποτίμων¹⁶. Η Πάφος δυστυχώς δεν έτυχε της απαραίτητης προσοχής από την κυβέρνηση· το ταξίδι προς την Λευκωσία διαρκεί τόσο όσο χρειάζεται κανείς να μεταβεί στο Πόρτ – Σάϊν και να επιστρέψει.¹⁷

Οι άνδρες από την Πάφο χαρακτηρίζονται ως αγριάνθρωποι και ταραχοποιοί ενώ την επαρχία και την θαλάσσια περιοχή της μαστίζει η πειρατεία, το λαθρεμπόριο, τα εγκλήματα και οι ληστείες δημιουργώντας ανασφάλεια στους κατοίκους μα και στους επισκέπτες. Ο Άγγλος ιστορικός και περιηγητής Χέπγουορθ Ντίξον με μεγάλη γλαφυρότητα αναφέρει για τους κατοίκους της Πάφου, βασισμένος σε μαρτυρίες από εμπόρους που δραστηριοποιούνται στην περιοχή και κατοίκους άλλων πόλεων, ότι είναι ατίθασοι άνθρωποι με συμπάθεια στο έγκλημα.¹⁸ Υπήρχε ευρέως διαδεδομένη λοιπόν η αντίληψη ότι εγκλήματα, όπως ληστείες και φόννοι αποσιωπούσαν στην ευρύτερη περιοχή της Πάφου, προσδίδοντας στην πόλη ένα κλίμα ανασφάλειας, φανατισμού και παρανομίας. Σε άρθρο της εφημερίδας *Φωνή της Κύπρου* διαφαίνεται η αβεβαιότητα στην οποία ζουν οι κάτοικοι της:

*«Ο ληστής Μαννάρης {...} δεν αφήνει ούτε πτηνόν να διέλθῃ ἀθικτον {...} περιωρίσθη ευτυχώς εἰς το ν' αφαιρέσῃ ἐξ αὐτῶν μόνον ὅσα χρήματα καὶ πράγματα εἶχον{....} Πρὸς καταδίωξιν τῆς συμμορίας ταύτης ἐστάλη ἀστυνομικὴν ἀπόσπασμα, ζήτημα ὅμως εἶνε ἀν θα κατορθωθῇ ἡ σύλληψις αὐτῆς διὰ πολλοὺς λόγους, ἰδίᾳ δὲ διότι οἱ χωρικοὶ δὲν συνειθίζουσιν νὰ υποδεικνύουσιν εἰς τὰ ἀστυνομικὰ ὄργανα τὰ καταφύγια τῶν κακούργων φοβούμενοι τὰ ἀποτελέσματα».*¹⁹

Η νομιμότητα άρχισε να εγκαθίσταται στην Πάφο μαζί με τους Άγγλους καθώς οι ίδιοι από την πρώτη στιγμή έδειξαν στους κατοίκους ότι κανένας δεν είναι υπεράνω του νόμου και καθετί που έπαιρναν έδιναν και το ανάλογο αντίτιμο. Ακολούθησε ο απαγχονισμός ενός φονιά, μπροστά στους

¹² *Αλήθεια*, Λευκωσία, 4/16 Φεβρουαρίου 1893

¹³ *Αλήθεια*, 15/27 Ιανουαρίου 1893

¹⁴ Μιχαηλίδου, ο.π σ. 31

¹⁵ *Αγών*, Πάφος, Κυριακή 07 Ιουλίου 1907

¹⁶ *Αγών*, Πάφος, Σάββατο 31 Ιουλίου 1910

¹⁷ *Αιών*, Πάφος, Παρασκευή 10 Ιουλίου 1914

¹⁸ Herworth W. Dixon, *British Cyprus*, Εκδ: Chapman and Hall, Λονδίνο 1879, σ 313

¹⁹ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία, 29/11 Οκτωβρίου 1893

κατοίκους, που πρώτη φορά είδαν κάποιον να χάνει τη ζωή του για τα εγκλήματα που διέπραξε. Σταδιακά επικράτησε ηρεμία.²⁰

Τα κατασκευαστικά έργα, η στοιχειώδης οργάνωση της κοινωνικής ζωής και το υποτυπώδες ενδιαφέρον της κυβέρνησης βοήθησαν την επαρχία να αναπτυχθεί και πληθυσμιακά. Σύμφωνα με την απογραφή του 1881 η Πάφος αριθμούσε 28.424 κατοίκους ενώ το 1911 ο πληθυσμός αυξήθηκε σε 38.508.²¹

Στην εφημερίδα *Φωνή της Κύπρου* του 1902, αναφέρεται ότι το Κτήμα παρουσιάζει ωραία άποψη εις τους επισκεπτόμενους με τις πινακίδες των οδών να φέρουν αρχαιοελληνικές ονομασίες. «Ήδη η πόλις απέκτησε και ιδικούς της επιστήμονας, ως φιλόλογους, δικηγόρους, ιατρούς {...}». Στην είσοδο της πόλης βρίσκεται το γυμναστήριο ΚΟΡΟΙΒΟΣ που μαρτυρεί την αγάπη των κατοίκων για τον αθλητισμό.²² Σχετικά με την ανέγερση και λειτουργία κτιρίων και υπηρεσιών αυτής της περιόδου (1878-1914) αξίζει να αναφερθούν και το παντοπωλείο, η Αστυνομική διεύθυνση και ο ναός του Αγίου Θεοδώρου (1896).

II. Πνευματική-καλλιτεχνική ζωή

Στην επαρχία Πάφου το 1878 λειτουργούσαν δώδεκα σχολεία από τα οποία, στο Κτήμα, εντοπίζονται τρία ελληνικά και ένα τουρκικό. Εκείνη τη χρονιά ιδρύεται και το παρθεναγωγείο το οποίο αποδίδουν στις ενέργειες του Διοικητή Πάφου κ. Βωσσόπ.²³ Στη συνέχεια ιδρύεται το Σχολαρχείο όπου αργότερα λειτούργησε με δύο τάξεις και ιδρύθηκε και ημιγυμνάσιο το οποίο θα καταλήξει με την πάροδο των χρόνων στο σημερινό Α Γυμνάσιο Πάφου.²⁴ Δάσκαλος του Σχολαρχείου ήταν ο Τηλέμαχος Καλλονάς (1860 – 1937) που θα αναδειχθεί στα επόμενα χρόνια, σε μια από τις πιο σημαντικές πνευματικές φυσιογνωμίες της Πάφου, καθώς το 1881 ιδρύει το αρχαιότερο σωματείο την λέσχη «Πάφος»,²⁵ το 1892 τη λέσχη Παλλιγγενεσία, το 1898 τον γυμναστικό σύλλογο ΚΟΡΟΙΒΟ, το 1902 το «Λαϊκό ταμιευτήριο Πάφου» ενώ το 1906 ζητάει άδεια για έκδοσης εφημερίδας.²⁶ Κάτι που επιβεβαιώνεται και στο άρθρο της εφημερίδας «Αλήθεια» με τίτλο «ΑΓΓΕΛΙΑ»:

²⁰ Dixon, ο.π σ. 320

²¹ Report on the census of Cyprus 1881 σ. 10-12

²² *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία, 25/7 Ιουνίου 1902

²³ *Νέον Κίτιον*, Λάρνακα, 6/18 Ιουλίου 1879

²⁴ Άντρος Παυλίδης (επιμ), *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, Τ. 15, Εκδ: Φιλόκυπρος, 1984-1991, σ 247

²⁵ Αριστείδης Λ. Κουδουνάρης, *Βιογραφικών λεξικών Κυπρίων 1800 – 1920*, τ.1, Λευκωσία, 2018, σ 273

²⁶ Κατερίνα Παπαζαχαρία, «Οι πρώτες εφημερίδες της Πάφου κατά την περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας», *Ευριπίδης Αντωνιάδης (Επιμ) στο :Β' Επιστημονικό συμπόσιο Πισσουρίου, Ιστορία, Κοινωνία, Πολιτική & Μέσα επικοινωνίας, Ενημέρωση και Δημοκρατία*, Εκδ. Επιφανίου, Λευκωσία 2020, σ 68

«Προτιθέμενος να προβώ εις την έκδοσιν εβδομαδιαίας πολιτικοφιλογικής εφημερίδας υπο τον τίτλον Εφημερίς Της Πάφου»,²⁷

καθώς και στο άρθρο με τίτλο «ΝΕΑ ΣΥΝΑΔΕΛΦΟΣ» της ίδιας ημέρας.²⁸

Με την αύξηση των εκπαιδευτηρίων ελαττώθηκε αισθητά ο αναλφαβητισμός. Δείγμα της πνευματικής ανάπτυξης της Πάφου εντοπίζεται στην έκδοση της πρώτης εβδομαδιαίας εφημερίδας «ΑΓΩΝ» το 1906, που μετονομάστηκε αργότερα το 1913 σε «ΑΙΩΝ» με ένα μικρό διάλειμμα δύο περίπου ετών στην κυκλοφορία της.

Υπάρχουν δυο αναγνωστήρια, η «Ευσέβεια», και η «Πάφος» στα οποία πραγματοποιούνται και διάφορες εκδηλώσεις όπως ομιλίες, μουσικές βραδιές καθώς και θεατρικές παραστάσεις από επαγγελματίες και ερασιτέχνες ηθοποιούς.²⁹

²⁷ Αλήθεια, Λευκωσία, 9 Ιανουαρίου 1907

²⁸ Στο ίδιο

²⁹ Χατζηκωστής, ο.π , σ 68

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Το Θέατρο

Η Κύπρος κάνει βήματα προς την πνευματική και πολιτιστική της πρόοδο κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας. Ένας από τους τομείς που αναπτύσσεται αργά αλλά σταθερά είναι αυτός του θεάτρου, που αποτελεί μια πολυσύνθετη και ομαδική τέχνη, που χρησιμοποιείται στην προσπάθεια της ενίσχυσης της ιστορικής μνήμης καθώς και του εθνικού φρονήματος. Λόγω αυτού τα θεατρικά δρώμενα στο νησί ήταν άρρηκτα συνδεδεμένα με τις πολιτιστικές εκδηλώσεις στα κέντρα του ελληνισμού όπως η Αθήνα και η Κωνσταντινούπολη.³⁰ Στα αστικά κέντρα, και κυρίως σε εκείνα που λειτουργούσαν λιμάνια όπως η Λάρνακα και η Λεμεσός, οι κάτοικοι ήταν οι πιο ευνοημένοι.

Συνήθως οι επαγγελματικοί θίασοι έφταναν στο εμπορικό κέντρο του νησιού τη Λάρνακα, συνέχιζαν τις παραστάσεις τους στην διοικητική πρωτεύουσα τη Λευκωσία, καταλήγοντας στη Λεμεσό μέσω ακτοπλοϊκής γραμμής.³¹ Η Πάφος λόγω έλλειψης οδικού δικτύου ήταν η πιο αδικημένη επαρχία καθώς οι θίασοι δεν μπορούσαν να μετακινηθούν εύκολα σε αυτή χωρίς αυτό όμως να σημαίνει ότι δεν πραγματοποιούνταν θεατρικές παραστάσεις. Υπάρχει πληθώρα άρθρων στις εφημερίδες που μας δίνουν αρκετές πληροφορίες για τις παραστάσεις, όπως ότι πραγματοποιούνταν από «φιλόμους νέους» συνήθως για ενίσχυση των εκπαιδευτηρίων³² καθώς και για φιλανθρωπικούς σκοπούς, χωρίς να αναφερθεί όμως ή προσπάθεια προς τέρψη του κοινού καθώς και ή χαρά της δημιουργίας που είναι βασικές προϋποθέσεις μιας θεατρικής παράστασης.

Συλλέγοντας πληροφορίες από τις εφημερίδες μαθαίνουμε ότι οι θεατρικές παραστάσεις πραγματοποιούνταν στην αρχή σε ιδιωτικές κατοικίες, καφεενεία, αίθουσες δημοτικών σχολείων και αργότερα μεταφέρθηκαν στις λέσχες.

1.1 Ερασιτεχνικές παραστάσεις:

Τα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας μέσα από την αποδελτίωση των εφημερίδων φαίνεται ότι υπήρχε θεατρική δραστηριότητα από ερασιτέχνες ηθοποιούς που παρουσίαζαν αφθονία έργων. Το 1883 στην εφημερίδα «Αλήθεια» γίνεται λόγος για τις θεατρικές παραστάσεις «Η Ημετέρα Σύζυγος» και «Στρέψον αυτόν έξω» που πραγματοποιήθηκαν στην Λεμεσό σε ιδιωτική οικεία από Άγγλους συντελεστές και ηθοποιούς μέλη του αγγλικού στρατού, ενώ στα διαλείμματα *παιάνιζε* στρατιωτική

³⁰ Γιάννης Κατσούρης, *Το θέατρο στην Κύπρο Α 1860 – 1939*, Εκδ: Λειβαδιώτη, Λευκωσία, 2005, σ28

³¹ Στο ίδιο σ 41

³² *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία, 09 Φεβρουαρίου 1889

μουσική που παρείχε ο συνταγματάρχης και οι αξιωματικοί του.³³ Στα επόμενα χρόνια, άρθρα στις εφημερίδες μαρτυρούν αμέτρητες θεατρικές παραστάσεις κυρίως στη Λάρνακα και τη Λεμεσό και συνοδεύονται από εκτενείς περιλήψεις των έργων καθώς και κριτική τόσο για την υποκριτική των ηθοποιών όπως επίσης για τα σκηνικά και την επιλογή του σεναρίου.³⁴

Στην Πάφο, σε άρθρο της εφημερίδας «Σάλπιγξ το 1889, γνωστοποιείται ότι:

«διδασκείται από σκηνής υπο τινών ευγενών νέων σειρά ηθικωτάτων δραμάτων προς όφελος των καθ' ημάς Εκπαιδευτικών καταστημάτων».³⁵

Η παράσταση, πραγματοποιήθηκε στις 30 Ιανουαρίου, σε σκηνή που στήθηκε στην μεγάλη αίθουσα του δημοτικού σχολείου. Παρουσιάστηκαν το οικογενειακό δράμα «Η τριακονταετής ζωή ενός Χαρτοπαίκτου», και η κωμωδία «Κηδεία και χορός».³⁶ Στην ομιλία του ο Τηλέμαχος Καλλονάς, διδάσκαλος της ομάδας νέων που πήραν την πρωτοβουλία να υλοποιήσουν τις παραστάσεις, με την ευκαιρία της γιορτής των τριών Ιεραρχών αναφέρθηκε στην μόρφωση, η οποία για να είναι επαρκής πρέπει να συντελείται σε τρεις τομείς, της σωματικής, ηθικής και πνευματικής ανάπτυξης.³⁷ Ο ίδιος δραστηριοποιήθηκε για την ανάπτυξη των μαθητών του σε αυτές τις τρεις πτυχές. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι ηθοποιοί ήταν μόνο άντρες η οποίοι υποδύονταν και τους γυναικείους ρόλους. Συγκεκριμένα γίνεται αναφορά στον Γ. Κεφαλά που καταχειροκροτήθηκε καθώς υποδύθηκε την Αγλαΐα με λεπτότητα και γυναικεία συμπεριφορά. Στο τέλος της παράστασης, ο Καλλονάς ζήτησε την επιείκεια του κοινού και ανακοίνωσε ότι στόχος τους ήταν η παρουσίαση διαφορετικού έργου ανά δεκαπέντε μέρες με τα εκπαιδευτήρια της πόλης να επωφελούνται από τα έσοδα.³⁸

Το Σάββατο 18 Φεβρουαρίου 1889, δυο εβδομάδες μετά την πρώτη θεατρική παράσταση, παρουσιάστηκε το δράμα « Η θυγατήρ του Ραββίνου» και η κωμωδία «Ο πεινασμένος ποιητής» καθώς και «Οι τρεις φουκαράδες». Οι ηθοποιοί είχαν αποστηθίσει τους ρόλους τους και δεν υπήρχε ανάγκη υποβολέα και η παράσταση στέφθηκε με επιτυχία καθώς

«αίτινες εις σπασμώδη ενάβαλον γέλωτα το παρεστός πλήθος επανειλημμένως και ζωηρότατα χειροκρότησαν τους ηθοποιούς».³⁹

Η παράσταση ξεκίνησε στις 8:30 μ.μ και τελείωσε στις 12:25 με τα ποσό που συγκεντρώθηκε να ανέρχεται στις δέκα στερλίνες. Ιδιαίτερες ευχαριστίες αποδίδονται στον Τ. Καλλονά

«όστις μεγάλως συνετέλεσε, και αόκνως δαπανά τας ώρας της αναπαύσεως του υπέρ του κοινοφελούς τούτου σκοπού».⁴⁰

³³ Αλήθεια, Λευκωσία 14/26 Μάϊου 1883

³⁴ Στασινός, Λευκωσία 6/18 Ιουλίου 1883 και Στασινός, Λευκωσία 19/1 Δεκεμβρίου 1883

³⁵ Σάλπιγξ, Λεμεσός 28 Ιανουαρίου 1889

³⁶ Σάλπιγξ, Λεμεσός 28 Ιανουαρίου 1889

³⁷ Σάλπιγξ, Λεμεσός, 11 Φεβρουαρίου 1889

³⁸ Αλήθεια, Λευκωσία 2 Μαρτίου 1889

³⁹ Φωνή της Κύπρου, Λευκωσία 4/16 Μαρτίου 1889

⁴⁰ Στο ίδιο

Μέσα από την έρευνα στο αρχείο των εφημερίδων δεν βρέθηκε άλλο άρθρο για θεατρικές παραστάσεις εκείνη την εποχή που σημαίνει ότι αυτή η προσπάθεια τελείωσε άδοξα.

Αξιοσημείωτο είναι ότι στις παραστάσεις του Φεβρουαρίου έλαβε μέρος και ο Σολομών Μαρκίδης (δικηγόρος, δικαστής και δήμαρχος Πάφου το 1891) που θα μεταλαμπαδεύσει το πάθος του για το θέατρο στα παιδιά του Κώστα και Σωτηράκη Μαρκίδη. Οι Αδερφοί Μαρκίδη είχαν πλούσια πολιτική και καλλιτεχνική δράση ιδίως στον τομέα του θεάτρου με την «Παφίτικη Επιθεώρηση» το 1918, κάνουν επιτυχία σε όλες τις πόλεις της Κύπρου και στην Ελλάδα.

Τον Μάρτιο του 1894 παρουσιάστηκε με μεγάλη επιτυχία το δράμα «Η Κύπρος και οι Ναΐται» με ποσό είσπραξης, έξι λίρες, που διατέθηκε για αγαθοεργείς σκοπούς.⁴¹ Οι παραστάσεις φαίνεται ότι συνεχίζονται και τον Απρίλιο με δράματα και κωμωδίες και πάλι για ενίσχυση των «εκπαιδευτικών καταστημάτων» χάρις στον ζήλο του Σχολάρχη Καλλονά και την προθυμία κάποιων νέων της πόλης της Πάφου. Πρώτα ανέβηκε το δράμα «Οι αρματωλοί και κλέφται» και η μονόπρακτη κωμωδία «Ο χαρτοπαίκτης», στη συνέχεια το δράμα «αδερφός και αδερφή» με ακόμα μία κωμωδία και τρίτο το δράμα «Κύπρος και Ναΐται». Την τελευταία παράσταση, που ήταν το δράμα «Το μήλο της Έριδος» παρουσίασαν έφηβοι μαθητές που υποδύθηκαν με επιτυχία και τους γυναικείους ρόλους. Ακολούθησε με επιτυχία η μονόπρακτος κωμωδία «τα Δικηγερικά Γελοία» και δύο ποιητικές απαγγελίες.⁴² Καθώς η Πάφος δεν έχει ακόμα δική της εφημερίδα δεν υπάρχουν αρχεία που να μαρτυρούν όλες τις παραστάσεις που πραγματοποιούνταν εκείνη την εποχή. Δεδομένης όμως της καλλιτεχνικής δραστηριότητας που υπήρχε μέχρι τότε, μπορούμε να υποθέσουμε με βεβαιότητα ότι συνεχίζονταν. Στα αδημοσίευτα αρχεία του Γυμνασίου Πάφου στο οποίο αναπτύχθηκε πλούσια καλλιτεχνική δράση γίνεται αναφορά στην παράσταση της τραγωδίας του Αισχύλου «Πέρσαι» το 1913.⁴³

1.2 Οι ελληνικοί θίασοι

Για να μπορέσουν να έρθουν στην Κύπρο επαγγελματικοί θίασοι, ένα νησί με μικρό πληθυσμό στις πόλεις του, έπρεπε να εξασφαλιστούν συνδρομές προκαταβολικά έτσι ώστε ο θίασος να ήταν οικονομικά κατοχυρωμένος. Αφού εξασφάλιζαν τους απαραίτητους συνδρομητές με αντίτιμο περίπου μια λίρα για δεκαπέντε ακόμα και είκοσι παραστάσεις μπορούσαν να έρθουν.⁴⁴ Το 1881 η εφημερίδα «Αλήθεια» αναφέρεται στην πρώτο θίασο που επισκέπτεται το νησί, την Ελληνική

⁴¹ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία, 19/31 Μαρτίου 1894

⁴² *Αλήθεια*, Λευκωσία, 31/12 Απριλίου 1894

⁴³ Κώστας Γ. Ιεροκηπιώτης, *Η Ελληνική εκπαίδευση στην επαρχία Πάφου, (1878-1960), Συμβολή στην Ιστορία της εκπαίδευσης της Κύπρου*, Λευκωσία 2004 σ168

⁴⁴ Στο ίδιο σ 41

Δραματική Εταιρεία Σοφοκλής του κ. Τασσόγλου που είχε την έδρα της στη Λάρνακα και θα πραγματοποιούσε θεατρικές παραστάσεις και στη Λεμεσό.⁴⁵

Η πρώτη αναφορά για μετάβαση επαγγελματικού θιάσου στην Πάφο από τη Λεμεσό είναι στην εφημερίδα «Σάλπιγξ» το 1890. Ο Ελληνοδραματικός θίασος που τον αποτελούσαν οκτώ μέλη, 2 γυναίκες και έξι άντρες, ήρθε για σειρά παραστάσεων που πραγματοποιήθηκαν στην αίθουσα του δημοτικού σχολείου. Την πρώτη παράσταση παρουσιάστηκε το δράμα «Η Κιθαρώδης» και στη συνέχεια η κωμωδία «Η κόρη του Παντοπώλου». Στην δεύτερη παράσταση παρουσιάστηκε το δράμα «Νεκρά Ζώσα» και ακολούθησε η κωμωδία «Βέβαια – βέβαια».⁴⁶ Στην τρίτη παράσταση, αντί του προγραμματισμένου οικογενειακού δράματος «Πίστις, Ελπίς και Έλεος» ανέβηκε ο «Γέρος Μαρτέν» αφού προηγήθηκε ο μονόλογος «οι νεκροί του Φαλήρου».⁴⁷ Η συρροή του κόσμου ήταν μεγάλη καθώς ο θίασος άφησε τις καλύτερες εντυπώσεις από την πρώτη παράσταση. Την πρωτοβουλία για την πρόσκληση του θιάσου ανέλαβε ο διδάσκαλος, όπως αναφέρεται στο άρθρο, που εκείνη την εποχή μπορούμε με ευκολία να υποθέσουμε ότι ήταν ο Τηλεμαχος Καλλονας που πρωτοστάτησε στα θεατρικά δρώμενα της εποχής εκείνης.⁴⁸ Ο συγκεκριμένος θίασος παρέμεινε στην Πάφο για παραστάσεις και τον Μάρτιο όπως μαρτυρεί άρθρο της εφημερίδας «Σάλπιγξ» και μετά συνέχισε την περιοδεία του στη Λάρνακα και τη Λευκωσία.⁴⁹

Τον Απρίλιο του 1896 επισκέπτεται το Κτήμα ο ομογενής Δ. Μαριδάκης, παίκτης ανδρικών για να δώσει παραστάσεις που ξεπέρασαν τις προσδοκίες των θεατών. Ο καλλιτέχνης με επιδεξιότητα έδωσε ζωή στα ανδρείκελα, μέσω της κίνησης, της φωνής και του χορού, κρατώντας αμείωτο το ενδιαφέρον των θεατών καθ' όλη τη διάρκεια της παράστασης.⁵⁰ Συνέχισε την περιοδεία του επιστρέφοντας στη Λεμεσό για να πραγματοποιήσει παραστάσεις για την ενίσχυση των εκπαιδευτήριων της πόλης, όπως και στην περίπτωση της Πάφου.⁵¹

Τους χειμερινούς μήνες οι θεατρικές παραστάσεις ήταν ακόμα πιο λίγες και έβρισκαν μεγάλη ανταπόκριση από τους κατοίκους όταν πραγματοποιούνται, κυρίως γιατί αποτελούσαν ένα μικρό διάλειμμα στην μονοτονία του χειμώνα.

«Και ούτω και η Πάφος με τον θίασον τούτον φαίνεται ότι θα περάση καλώς τα μακράς του χειμάνος νύκτας, αίτινες μέχρι τούδε διέρρεαν μονότονοι και πληκτικάί»⁵²

⁴⁵ Αλήθεια, Λευκωσία 27/9 Ιουλίου 1881

⁴⁶ Σάλπιγξ, Λεμεσός, 29/10 Φεβρουαρίου 1890

⁴⁷ Σάλπιγξ, Λεμεσός, 5/17 Φεβρουαρίου 1890

⁴⁸ Σάλπιγξ, Λεμεσός, 29/10 Φεβρουαρίου 1890

⁴⁹ Σάλπιγξ, Λεμεσός, 19/3 Μαρτίου 1890

⁵⁰ Σάλπιγξ, Λεμεσός, 15/27 Απριλίου 1896

⁵¹ Αλήθεια, Λευκωσία, 20 Απριλίου 1896

⁵² Αγών, Πάφος, 4/16 Δεκεμβρίου 1906

Στην Πάφο το 1906, έρχεται ο αντιπρόσωπος του Θιάσου «Σφήκα», για να βρει συνδρομητές εξασφαλίζοντας την άφιξη του, ο οποίος αποτελείται από έντεκα άτομα με πρωταγωνίστρια την κόρη του θιασάρχη την δεσποινίς Καίτη Σφήκα. Ο συγκεκριμένος θιάσος βρισκόταν στη Λεμεσό από τον Μάρτιο της ίδιας χρονιάς και έδινε παραστάσεις.⁵³

Στην αίθουσα της λέσχης «Πάφος» παρουσιάστηκε λοιπόν το έργο του καθηγητή πανεπιστημίου Δημήτρη Βαρναρδάκη, «Μερόπη».⁵⁴ Οι παραστάσεις συνεχίστηκαν τον Ιανουάριο του 1907 με αρκετά έργα όπως το «Ένσαρκον άγαλμα», το δράμα του Νοβέλη «Μετά το έγκλημα», την «Γαλάτεια» του Βασιλειάδη, την «Μοσχομάγκαν» του Πωλ-δε-Κοκ, και την «Χιονάτη» του Μπριέ. Στο άρθρο επαινούνται με θερμή οι υποκριτικές ικανότητες του θιασάρχη «παλαίμαχος της ελληνικής σκηνής, είναι γνωστός και εξετιμήθη η εις κοινά πλέον ανεπτυγμένα των Κυπριακών, ώστε δεν είναι ανάγκη ημείς να επαινέσωμεν αυτόν. Υποδύεται τους ρόλους αυτού μετά τέχνης απαραμίλλου και αδιάπτωτον συγκεντρώνει την προσοχήν του κοινού».⁵⁵ Επίσης εξυμνείται η δεσποινίς Σφήκα που «έχει τα κυριότερα προσόντα άνευ οποίων πάντα τα άλλα δεν αρκούσιν εις ένα ηθοποιό. Είναι δηλαδή μεμορφωμένη και αισθάνεται μέχρι των μυχίων τον ρόλον της, εξωτερικεύει δε τούτον μετά του προσήκοντος πάθους».⁵⁶

Ο αριθμός των εβδομαδιαίων παραστάσεων μειώνεται καθώς αναβάλλονται λόγω της μειωμένης προσέλευσης του κοινού λόγω καιρού.

«Κρύο δυνατό και παγωνιά αφόρητος εκράτησαν τον κόσμον ερμητικώς κεκλεισμένων εις τα οικείας του και αι παραστάσεις ανεβάλλοντο εις άλλην ημέρα ίνα και πάλιν αναβληθώσιν».⁵⁷

Παρουσιάστηκαν «ο αγαπητικός της βοσκοπούλας» και η «Σκυλλα» ενώ στο άρθρο γίνεται αναφορά στην προχειρότητα της σκηνής.⁵⁸ «Ο Μέγας Γαλεότος» του Ετσεγαράη, έργο μεγάλου κοινωνικού ενδιαφέροντος και ηθοπλαστικής δύναμης, καθώς και το γαλλικό έργο «Φρου Φρου» ανέβηκαν την μετέπειτα εβδομάδα.⁵⁹ Τον Φεβρουάριο παρουσιάστηκε το περιπετειώδες δράμα του Εννερύ «αι δύο ορφανά» ως ευεργετική του ζεύγους Γαϊτανάκη, χωρίς όμως να έχει επιτυχία. Ο θιάσος επέλεξε ένα έργο αρκετά μακροσκελές με αλλαγές πολλών ηθοποιών για τις δυο ορφανές, σύμφωνα με την κριτική που ασκείται από τον αρθρογράφο. Κάθε παράσταση αναφέρεται ως ευεργετική κάποιου ηθοποιού, μέλος του θιάσου στον οποίο αποδίδονται συγχαρητήρια για την απόδοση του, κάτι που μας προτρέπει να συμπεράνουμε ότι οι ευεργετικές παραστάσεις ήταν ένας τρόπος να αναδείξουν τον πρωταγωνιστή-ηθοποιό ακόμα περισσότερο. Ως ευεργετική του ζεύγους Δρόσου,

⁵³ Σάλπιγξ, Λεμεσός, 18 Μαρτίου 1906

⁵⁴ Αγών, Πάφος, 23 Δεκεμβρίου 1906

⁵⁵ Αγών, Πάφος, 6 Ιανουαρίου 1906

⁵⁶ Στο ίδιο

⁵⁷ Αγών, Πάφος, 13 Ιανουαρίου 1907

⁵⁸ Αγών, Πάφος, 20 Ιανουαρίου 1907

⁵⁹ Αγών, Πάφος, 27 Ιανουαρίου 1907

παρουσιάστηκε η «Δέσποινα της Λυών» του Λύττον, ενώ αργότερα η «Εσμέ» του ποιητή Περεσιάδη, η «Σωσάνα Ιμβέρ» και η «Διονυσία» του Δουμά.⁶⁰ Για την τιμητική του παράσταση ο θίασος επέλεξε να παρουσιάσει την «Μάγδα» του Σούδερμαν ως ευεργετική της Καίτης Σφήκα που ψυχαγώγησε τα μέγιστα το ακροατήριο την Πάφου για αρκετές εβδομάδες.⁶¹

Σε αντιδιαστολή με τα κυπριακά δεδομένα στο σημείο αυτό, αξίζει να γίνει αναφορά σε άρθρο της εφημερίδας «Αγών» της ίδιας χρονιάς για τον νεοτερισμό των θεάτρων της Νέας Υόρκης, όπου τοποθετήθηκαν ειδικές πολυθρόνες για τους βαρήκοους, συνήθως ηλικιωμένους θεατρόφιλους, που μέσω ενός μικροφώνου για να αυξάνεται η ένταση και ενός ηλεκτρικού ακουστικού, μπορούσαν να παρακολουθήσουν και να απολαύσουν την θεατρική παράσταση.⁶²

Δημιουργείται ένα μεγάλο χρονικό κενό ανάμεσα στα άρθρα που αναφέρονται στις θεατρικές παραστάσεις στην Πάφο από το 1907 μέχρι το 1911 ενώ το ίδιο δεν συμβαίνει και με τις υπόλοιπες επαρχίες.

Ο Ξενοφώντας Ησαΐας ήταν παλαιίμαχος ηθοποιός της Ελληνικής σκηνής ο οποίος επισκέφτηκε την Κύπρο για πρώτη φορά το 1883. Η Λευκωσία μέχρι τότε δεν είχε δει θεατρική παράσταση από δραματικό θίασο και θεωρήθηκε σκανδαλώδης για τα δεδομένα της εποχής εκείνης η συμμετοχή γυναικών, αφού μέχρι τότε στους ερασιτεχνικούς θιάσους όλους τους ρόλους υποκρίνονταν μόνο άντρες. Από τότε ο Ησαΐας προσκολλώντας πάντα στον εκάστοτε θίασο που επισκεπτόταν το νησί κάθε φορά ερχόταν και με διαφορετικό δραματολόγιο. Τον Ιούνιο του 1911 οι Πάφιοι τον προσκάλεσαν να ανέβει στην σκηνή και να δείξει το φημισμένο ταλέντο του. Ο ίδιος είπε:

«Αγαπητοί μου Πάφιοι! Ως αρχαίος ηθοποιός ο οποίος έπαιξα ιστορικών ρόλων είμαι επιφορτισμένος ενίοτε να διασκεδάζω το πλήθος. Δια να ανέλθω επί της σκηνής είναι ανάγκη να μεταμορφωθώ και να εισέλθω εις την χορείαν των περιέργων φαινομένων αλλάσων τα χαρακτηριστικά τα οποία μου εχάρισεν ο Δημιουργός».⁶³

Οι Παφίτες δεν κατάλαβαν τον λόγο του Ησαΐα ο οποίος βγήκε ζημιωμένος από την παράσταση. Η εφημερίδα «Νέο Έθνος» αναφέρεται στην θεατρική παράσταση στο Κτήμα του κ. Ξενοφόντα Ησαΐα σε συνεργασία με ομάδα ερασιτεχνών ηθοποιών. Οι Οθωμανοί πρόκριτοι που είχαν προσκληθεί ταραχθήκαν την στιγμή που γινόταν η πατριωτική απαγγελία της «Φλογέρας του Γεροδήμου» και προέβησαν σε έκτροπα απαιτώντας να κατέβει η αυλαία. Οι Χριστιανοί αρνήθηκαν να το πράξουν και το θέμα έληξε σύντομα με την έγκαιρη επέμβαση του αστυνόμου κ. Τυλλήρου. Η διαγωγή αυτή των Οθωμανών ήταν αδικαιολόγητη, σύμφωνα με το άρθρο, καθώς στην απαγγελία

⁶⁰ Αγών, Πάφος, 10 Φεβρουαρίου 1907

⁶¹ Αγών, Πάφος, 17 Φεβρουαρίου 1907

⁶² Αγών, Πάφος, 22 Δεκεμβρίου 1907

⁶³ Φωνή της Κύπρου, Λευκωσία 1/15 Ιουλίου 1911

δεν ειπώθηκε κάτι προσβλητικό.⁶⁴ Η συμπεριφορά των κατοίκων της Πάφου, Οθωμανών και Χριστιανών είναι δείγμα της μεγάλης έλλειψης θεατρικής παιδείας που επικρατούσε ακόμα και το 1911.

1.3 Θέατρο Σκιών

Μια άλλη πτυχή του θεάτρου ήταν και το θέατρο Σκιών,

«Ιστορικό θεατρίδιον της υποδούλου Ελλάδος το οποίον η ελευθέρα Ελλάς δεν θέλησε να εγκαταλείψει. Ο Καραγκιόζης παριστά τον ανίσχυρο και περίφοβον υπο την τουρκικήν δεσποτείαν Έλληνα. Στερούμενος θάρρους αδυνατών σε να επαναστατήσει ο Καραγκιόζης εκδικείται με έξυπνα και πειρακτικά σκώμματα τον δυνάστην Τούρκον εκπροσωπούμενον υπο του Βεληγκέκα, ο οποίος είναι σφετεριστής πλούσιος, προπέτης τύραννος{...}Πρό και μετά την Ελληνικήν επανάστασιν του '21 δια του στόματος του Καραγκιόζη οι καταδυναστευόμενοι Έλληνες έλεγαν εις θέατρο όσα δεν ηδύναντο να ειπούν δημόσια».⁶⁵

Ο Καραγκιόζης στην Κύπρο είναι προέκταση του ελληνικού και φαίνεται ότι ήταν μέρος της ψυχαγωγίας των κατοίκων του νησιού από το 1893⁶⁶ και πραγματοποιούνταν συνήθως στα καφενεία και στη συνέχεια σε λέσχες και θέατρα.⁶⁷ Στην Πάφο γίνεται αναφορά στις παραστάσεις του Καραγκιόζη, που γίνονταν στα πανηγύρια για τη διασκέδαση των επισκεπτών που μπορούσαν να τις παρακολουθήσουν με αντίτιμο ένα γρόσι.⁶⁸ Μέσα από την έρευνα διαφαίνεται ότι ο «Καραγκιόζης» δεν χαίρει της ίδιας εκτίμησης με άλλα είδη της τέχνης του θεάτρου.

«Είναι ποτέ δυνατόν να ηθικοποιηθεί, να μορφωθεί, να αναπτύξη εν εαυτώ το συναίσθημα του καλού, όταν ακούη διδασκόμενα από της σκηνης έργα ειλημμένα εκ των κωμωδιών του Καραγκιόζη;»⁶⁹

Στην εφημερίδα «Αλήθεια» ασκείται σκληρή κριτική σε άρθρο που βρίσκει ανώτερες τις παραστάσεις Καραγκιόζη από σύγχρονα έργα του Γαλλικού θεάτρου αναφέροντας ότι ο συγγραφέας πάσχει από «Νεοελληνισμό», αρρώστια που διακρίνεται από την συμπεριφορά που την διακρίνει η επιπολαιότητα, η μικροφιλοτιμία και η ψευτοεπίδειξη.⁷⁰ Επίσης σε άλλο άρθρο αναφέρεται ως

⁶⁴ *Νέο Έθνος*, Λάρνακα, 11/24 Ιουνίου 1911

⁶⁵ *Ελευθερία*, Λευκωσία, 16/29 Μαρτίου 1913

⁶⁶ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία, 8 Αυγούστου 1893

⁶⁷ *Αγών*, Πάφος, 29 Μαΐου 1910

⁶⁸ *Μιχαηλίδου*, ο.π σ 193

⁶⁹ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία, 12/2 Νοεμβρίου 1892

⁷⁰ *Αλήθεια*, Λευκωσία, 29 Ιουλίου 1911

«ελεεινός».⁷¹ Παρά τη σκληρή κριτική, που ίσως έχει να κάνει με τις βωμολοχίες που χρησιμοποιούνταν στα έργα του, ο Καραγκιόζης διασκεδάζει τους θεατές ακόμα και σήμερα.

Δείγμα της ανάπτυξης που είχε το θέατρο στις αρχές του εικοστού αιώνα, ήταν και η ειδοποίηση στην εφημερίδα «Ελευθερία» του 1910 ότι ο Ξ. Ησαΐας και ο Η. Γκότσης ανέλαβαν να κυκλοφορήσουν διάφορα θεατρικά έργα με την επωνυμία «Κυπριακή Θεατρική Βιβλιοθήκη». Στην πρώτη έκδοση ο «Οιδίπους Τύραννος» του Σοφοκλή.⁷² Επιπροσθέτως υπήρξε προκήρυξη διαγωνισμού από την εταιρεία Ελλήνων θεατρικών συγγραφέων με έδρα την Αθήνα, για το πιο πρωτότυπο μονόπρακτο σε μια προσπάθεια για ανάπτυξη της ερασιτεχνίας. Προϋπόθεση για την συμμετοχή ήταν το έργο να ήταν αδημοσίευτο, να μην έχει ποτέ ανέβει σε θεατρική σκηνή και έπρεπε να ανήκει σε ένα από τα είδη της θεατρικής τέχνης, όπως το δράμα, την κωμωδία, κωμικό παίγνιο, την φάρσα κ.τ.λ.⁷³ Έλληνες από όλες τις χώρες μπορούσαν να λάβουν μέρος ενώ τα τρία καλύτερα θα βραβεύονταν με 300, 200 και 100 δραχμές αντιστοίχως και θα παρουσιάζονταν σε ετήσια παράσταση που θα διοργάνωνε η εταιρεία.⁷⁴

1.4 Κινηματογράφος

Ένα πολύ σημαντικό ορόσημο στα πολιτιστικά δρώμενα ήταν και ο ερχομός του κινηματογράφου στην Πάφο το 1907, που αποτέλεσε μια νέα μορφή ψυχαγωγίας. Οι κάτοικοι της πόλης είχαν την δυνατότητα να παρακολουθήσουν την βουβή ταινία εκπαιδευτικού περιεχομένου, με αποσπάσματα από τους ολυμπιακούς αγώνες, να απολαύσουν τις πανηγυρικές στιγμές και το μεγαλοπρεπές θέαμα, έστω και καθυστερημένα να εκτυλίσσεται μπροστά τους.

«Όλη η Πάφος μετά συγκινήσεως αναμένει τας παραστάσεις ταύτας».⁷⁵ Οι κάτοικοι αγήφησαν τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες για να παρακολουθήσουν την ταινία.⁷⁶

Στην Λεμεσό και Λευκωσία όπου προηγήθηκαν οι προβολές στήθηκε εθνικό πανηγύρι. Στα χρόνια που ακολούθησαν οι κινηματογραφικές προβολές συνεχίστηκαν σε άλλες πόλεις,

⁷¹ *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία, 20 Ιουνίου 1914

⁷² *Ελευθερία*, Λευκωσία, 30/12 Νοεμβρίου 1910

⁷³ *Αλήθεια*, Λεμεσός, 7 Σεπτεμβρίου 1912

⁷⁴ *Αλήθεια*, Λεμεσός, 7 Σεπτεμβρίου 1912

⁷⁵ *Αγών*, Πάφος, 3 Φεβρουαρίου 1907

⁷⁶ *Αγών*, Πάφος, 10 Φεβρουαρίου 1907

«Μετά την Λευκωσίαν ο ουκ ολίγον τέρψας το κοινόν κινηματογράφος του κ. Νέγρη και κ. Βασιλείου, απέρχεται εις Λάρνακα, ένθα δώση παραστάσεις τινάς και εκείθεν εις Λεμεσό»,⁷⁷

και κάποιες είχαν και φιλανθρωπικό χαρακτήρα,⁷⁸ κάτι που έγινε και στην Πάφο αργότερα. Πραγματοποιούνταν ακόμα και απογευματινές παραστάσεις για παιδιά όπως αναφέρεται σε άρθρο της εφημερίδας «Σάλπιγξ».⁷⁹ Το 1914 ο κινηματογράφος «Πατέ» λειτούργησε προσωρινά στο κτήμα απέναντι από τη λέσχη «Πάφος», ενώ γίνονταν προβολές στη συνέχεια σε λέσχες και σε καφεενεία μέχρι που απέκτησε ειδική αίθουσα. Μέχρι το 1920 ο κινηματογράφος κατείχε σημαντική θέση στην ψυχαγωγία των κατοίκων.⁸⁰

Το θέατρο ήταν βασικό στοιχείο της ψυχαγωγίας των κατοίκων εκείνης της περιόδου. Η Πάφος αφενός λόγω απόστασης από τα μεγάλα αστικά κέντρα και αφετέρου λόγω έλλειψης οδικού δικτύου δεν είχε τη δυνατότητα να δέχεται επισκέψεις συχνά από επαγγελματικούς θιάσους, όμως οι κάτοικοι της όταν συνέβαινε αυτό, στήριζαν με ιδιαίτερη θερμότητα τις παραστάσεις. Το θέατρο ήταν από τις λίγες μορφές διασκέδασης που υπήρχαν και είχε γίνει απαραίτητο στην καθημερινότητα τους, ενδεικτικές οι πολλές ερασιτεχνικές και μαθητικές παραστάσεις που πραγματοποιήθηκαν. Κοινό των θεατρικών παραστάσεων από ερασιτέχνες μα και τους επαγγελματίες ηθοποιούς ήταν η ευχαρίστηση του κοινού και αυτό είχε ως αποτέλεσμα πάντα η αυλαία να κλείνει με μια κωμωδία. Έπρεπε να περάσουν χρόνια μέχρι το κοινό να μπορέσει να αναβαθμιστεί πολιτιστικά και να εκτιμήσει πραγματικά όλες τις πτυχές του θεάτρου.

⁷⁷ Σάλπιγξ, Λεμεσός, 31 Μαρτίου 1908, Φωνή της Κύπρου, Λευκωσία, 15/28 Αυγούστου 1909, Σάλπιγξ, Λεμεσός, 28 Ιανουαρίου 1910 και Φωνή της Κύπρου, Λευκωσία, 9 Δεκεμβρίου 1911, Αλήθεια, Λεμεσός, 1 Ιουνίου 1912

⁷⁸ Το έθνος, Λάρνακα, 5 Δεκεμβρίου 1914

⁷⁹ Σάλπιγξ, Λεμεσός, 4 Φεβρουαρίου 1910

⁸⁰ Μιχαηλίδου, ο.π. σ 274

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η Μουσική

Η οργάνωση της ψυχαγωγίας και της διασκέδασης στην Κύπρο εντατικοποιήθηκε από το 1878, με την αλλαγή του καθεστώτος. Η ψυχαγωγία περιστρεφόταν γύρω από εκδηλώσεις παραδοσιακού χαρακτήρα όπως τα πανηγύρια και οι θρησκευτικές εορτές. Μέχρι τότε το μόνο είδος μουσικής ήταν αυτό της βυζαντινής και της δημοτικής παραδοσιακής μουσικής.⁸¹ Το νησί βγαίνει από το οθωμανικό σκότος καθώς οι σχετικά πιο φιλελεύθεροι Άγγλοι, εισάγουν για πρώτη φορά διαφορετικά είδη μουσικής ενώ η ευρωπαϊκή και η κλασσική μουσική ήταν ακόμα άγνωστη στην κυπριακή κοινωνία. Μέσα στο νέο πολιτικο-κοινωνικό κλίμα λοιπόν η μουσική εισάγεται, οργανώνεται και καλλιεργείται ως ψυχαγωγία από τους Άγγλους και ξένους που διέμεναν στο νησί, όπως τους πρόξενους και τους εμπόρους, λόγω του κοσμοπολίτικου χαρακτήρα τους. Διοργανώνονται οι πρώτες μουσικές βραδιές, εισάγονται μουσικά όργανα και αρχίζει η διδασκαλία τους καθώς βαθμιαία ιδρύονται ωδεία, όμιλοι και λέσχες, που παρουσιάζουν «μουσικές εσπερίδες» κυρίως για φιλανθρωπικούς σκοπούς.⁸²

Οι κάτοικοι του νησιού ήρθαν σε επαφή πρώτη φορά με τη στρατιωτική μουσική των Άγγλων που αποβιβάστηκαν στην Λάρνακα τον Ιούλιο του 1878. Έκτοτε οι Άγγλοι αξιωματικοί και κατ' επέκταση και οι κάτοικοι του νησιού ψυχαγωγούνταν από τις στρατιωτικές φιλαρμονικές των μεγάλων αστικών κέντρων, όπως η Λάρνακα, η Λευκωσία και η Λεμεσός. Η Πάφος, ξεκομμένη στην άλλη άκρη του νησιού, ζούσε σε πολιτιστική απομόνωση. Μεγάλη αλλαγή φέρνει ο Τηλέμαχος Καλλονάς, όταν έρχεται να εγκατασταθεί στο Κτήμα. Ο διδάσκαλος γυμναστικής από την Κωνσταντινούπολη που έμελλε να αλλάξει δραματικά την πολιτιστική δραστηριότητα της πόλης. Στα σχολεία οι μαθητές διδάσκονταν διάφορα θρησκευτικά και πατριωτικά άσματα που τραγουδούσαν συνήθως σε εθνικές εορτές, ενώ το μάθημα της Ωδικής εισέρχεται το 1905 στα σχολεία.⁸³

2.1. Ερασιτεχνικές μουσικές βραδιές

Οι εκδηλώσεις εορτασμού των εθνικών επετείων ακολουθούσαν ένα συγκεκριμένο μοτίβο, με πρωταρχικό στόχο την ενίσχυση της εθνικής συνείδησης γι' αυτό άλλωστε πάντα τραγουδούσαν

⁸¹ Γιώργος Γεωργή, *Η Μουσική στην Κύπρο στα πρώτα χρόνια της βρετανικής επικυριαρχίας (1878-1914)*, Αδημοσίευτο κείμενο, σ 1

⁸² Χριστίνα Έβελυν Χριστοδουλίδου, «Λευκωσία», Μαρίνα Βρυωνίδου- Γιάγκου (Επιμ) στο *Εν χορδαίς και οργάνοις, Διασκέδαση και ψυχαγωγία στην Κύπρο από την αρχαιότητα μέχρι την ανεξαρτησία*, Εκδ: Πολιτιστικό κέντρο τράπεζας MArfin LAiki, Λευκωσία, 2008, σ 238

⁸³ Γεωργής, ο.π σ 23

τον ελληνικό εθνικό ύμνο και κατέληγαν σε ζητωκραυγές υπέρ της ένωσης.⁸⁴ Οι εορτασμοί στην πόλη της Πάφου ξεκινούσαν με δοξολογία στον Ιερό Ναό του Αγίου Θεοδώρου, ομιλία από τον Μητροπολίτη και ακολούθως με πανηγυρικούς λόγους από τους δασκάλους. Αναπόσπαστο κομμάτι των εορτασμών αποτελούσε η μουσική, με άσματα συνήθως από μαθητές και οι αθλητικοί αγώνες που ακολουθούσαν στο τέλος.⁸⁵ Το 1894 αφού πραγματοποιήθηκαν στρατιωτικές και ελεύθερες ασκήσεις ακολούθησε χορωδία που έψαλλε τον «Ύμνο της Ελευθερίας» σε συνδυασμό με φωταψία της πόλης και πυροτεχνήματα. Ο Αστυνόμος Πάουερ, μετά από σχετικό αίτημα, επέτρεψε τη συνέχιση της εορτής μέχρι τις πρωινές ώρες. Η νεολαία όπως αναφέρει το άρθρο περιφερόταν και στις δυο συνοικίες ψάλλοντας διάφορα άσματα.⁸⁶

Το 1885 στην εορτή των τριών Ιεραρχών στην αίθουσα των σχολείων, αφού πραγματοποιήθηκαν όλα όσα προαναφέρθηκαν, οι μαθητές

εμελώδησαν κατάλληλον πατριωτικό άσμα»⁸⁷.

Το ίδιο μοτίβο ακολουθούσαν και στην ονομαστική εορτή του Βασιλέα Κωνσταντίνου όπου μαθητές της Αστικής και του Ημιγυμνασίου τραγουδούσαν άσματα στη λέσχη «Πάφος» μετά από αθλητικούς αγώνες.⁸⁸ Οι Άγγλοι ήταν αρκετά ανεκτικοί στις εορταστικές εθνικές εκδηλώσεις των Ελληνοκυπρίων, που πανηγύριζαν σε κάθε ευκαιρία υπέρ της ένωσης.

Οι περισσότερες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις εκείνη την εποχή είχαν συνήθως στόχο την ενίσχυση των εκπαιδευτηρίων της πόλης, του γυμναστικού συλλόγου «Κόροιβος» καθώς και του νοσοκομείου· όπως η συναυλία που πραγματοποιήθηκε το 1902.

«ΑΙ ΣΧΟΛΙΚΑΙ επιτροπείαι των χωριών Μεσόγης, Τρεμυθούσης και Μέσα Χωριού Πάφου προέβησαν εις την από κοινού εξαγοράν γηπέδου και ανίδρυσιν εν αυτώ κατάλληλου οικήματος όπως χρησιμεύση ως σχολείον {...}. ΕΝ ΚΤΗΜΑΤΙ της Πάφου εδόθη παρελθούσης Πέμπτη μουσική συναυλία επ' ωφελεία των αυτόθι εκπαιδευτικών καταστημάτων, διοργανωθείσα υπο αλλοδαπών τινών νέων φοιτητών διελθόντων εκ Πάφου, των κ.κ Β. Τούρτουλη εκ Καΐρου, Ν. Ακεστορίδου εκ Κων/πόλεως κ. Γ. Νικόλας εκ Βυρητού, ης η επιτυχία ήτο εκτάκτος και μοναδική».⁸⁹

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η μουσική αποτελούσε μέρος της ψυχαγωγίας των κατοίκων. Το 1904 στη λέσχη «Πάφος» πραγματοποιήθηκε *φιλολογική και μουσική εσπερίς* για την ενίσχυση του γυμναστικού συλλόγου «Κόροιβος». Συμμετείχε ο ερασιτέχνης ταχυδακτυλουργός Κ. Σεραφείμ που μετά το πρόγραμμα του απήγγειλε ποιήματα. Ακολούθησαν ομιλίες από τους ιατρούς Ομ.

⁸⁴ Πατρίς, Λευκωσία, 27 Φεβρουαρίου 1913

⁸⁵ Αγών, Πάφος, 11 Απριλίου 1909 και 27 Μαρτίου 1910

⁸⁶ Αλήθεια, Λεμεσός, 7 Μαΐου 1894

⁸⁷ Στασινός, Λευκωσία, 28 Φεβρουαρίου 1885

⁸⁸ Αιών, Πάφος, 17/30 Μαΐου 1914

⁸⁹ Φωνή της Κύπρου, Λευκωσία, 30/12 Απριλίου 1902

Δημητριάδη περί υπνωτισμού του Αντ. Θ. Αντωνιάδη περί γυμναστικής που καταχειροκροτήθηκαν. Η βραδιά έκλεισε με ευγενείς νέους που έψαλλαν ωραιότατα άσματα με τη συνοδεία κιθάρας και μαντολίνου.⁹⁰

Διοργάνωση εσπερίδας έγινε και το 1907, για την ανοικοδόμηση του νοσοκομείου Πάφου στην αίθουσα του αρρεναγωγείου. Την πρωτοβουλία είχε ο Διοικητής Γούντχαους και η σύζυγος του, που όχι μόνο τραγούδησε εκείνη την βραδιά, αλλά δίδαξε και τα κομμάτια που θα εκτελούσαν οι υπόλοιποι ερασιτέχνες που συμμετείχαν, μέλη της Αγγλικής και της Ελληνικής κοινότητας.⁹¹ Το πρόγραμμα συμπλήρωναν και άλλα πρόσωπα που παρουσίαζαν μουσικές συνθέσεις. Το ποσό που συγκεντρώθηκε έφτασε τις 14 λίρες.

«Διαδίδεται μετ' επιτάσεως, ότι την μουσικής εσπερίδα εκείνης θα διαδεχθή ως τάχιστα και χοροεσπερίς χάριν του ιδίου σκοπού».⁹²

Την ίδια χρονιά πραγματοποιείται στην λέσχη «Πάφος» η πρώτη μουσική εσπερίδα του μουσικοδιδάσκαλο Κ.Βούλγαρη μαζί με τους δυο γιούς του, που άφησαν τους ακροατές τους καταμαγεμένους. Ο μουσικός, αναφέρει το άρθρο, προτίθεται να παραμείνει ένα μήνα στην πόλη της Πάφου για να παραδώσει μαθήματα σε όσους το επιθυμούν.⁹³ Τον Ιούλιο πάλι στη λέσχη «Πάφος» πραγματοποιήθηκε καλλιτεχνική εσπερίδα από τον ίδιο, με πλούσιο πρόγραμμα από τραγούδια με κιθάρα μαντολίνο και τριμελή χορωδία. Σημαντικό να αναφερθεί είναι ότι στο άρθρο υπήρχε ανοιχτή πρόσκληση για οποιονδήποτε ήθελε να συμμετέχει εκτάκτως στο καλλιτεχνικό πρόγραμμα.⁹⁴

Το 1909 στην εφημερίδα «Αγών» γίνεται αναφορά στην αποπεράτωση της ανέγερσης του νοσοκομείου Πάφου, στους δυο προσεχείς μήνες, και στην ανάγκη για επίπλωση αυτού. Με την πρωτοβουλία του Διοικητή της Πάφου κ. Baxendale και της συζύγου του, διοργανώθηκε μουσική συναυλία στη λέσχη «Πάφος» για την οποία διατέθηκαν 150 εισιτήρια και το ποσό είσπραξης ξεπέρασε τις δώδεκα λίρες.

«Πάντες και πάσαι οι μετάσχοντες της συναυλίας εξετέλεσαν καλώς τα μέρη των χειροκροτηθέντες υπο των παρισταμένων».⁹⁵ «Κόσμος πολύς αμφοτέρων των φύλων συνέρρευσε και η ευγενής προσπάθεια των διαφόρων ερασιτεχνών συνετέλεσαν ώστε να καταφανή ότι αρκετή μουσική πρόοδος επιτελείται εν Πάφω».⁹⁶

Η Πολυξένη Λοϊζίδου, δασκάλα πιάνου, παρουσίασε διάφορα κομμάτια μαζί με τις μαθήτρες της καθώς τραγουδούσαν μελωδικότατα άσματα η κα Πίστη Βασιλειάδου και η Δις Μαρία

⁹⁰ Φωνή της Κύπρου, Λευκωσία, 20 Φεβρουαρίου 1904

⁹¹ Φωνή της Κύπρου, 18 Μαΐου 1907 και Ελευθερία, Λευκωσία, 8 Μαΐου 1907

⁹² Αγών, Πάφος, 5 Μαΐου 1907

⁹³ Αγών, Πάφος 23 Ιουνίου 1907

⁹⁴ Αγών, Πάφος, 7 Ιουλίου 1907

⁹⁵ Αγών, Πάφος, 18 Απριλίου 1909

⁹⁶ Σάλπιγξ. Λεμεσός, 23 Απριλίου 1909

Μαυροκορδάτη. Η σύζυγος του Διοικητή συμμετείχε στο πρόγραμμα και εκείνη εκτελώντας μουσικά κομμάτια στο πιάνο καθώς τραγουδούσε μαζί με τους Χριστόδουλο και Γκίκα Λοϊζίδη. Τα τραγούδια του δικηγόρου Θεμιστοκλή Μιχαηλίδη συνόδευε ο νεαρός Χρ. Μαυρογορδάτος με βιολί και μαντολίνο. Την βραδιά έκλεισε ο κωμικός μονόλογος «το κουνούπι» τον οποίο απήγγειλε ο κ. Κιρβοκιάν, διδάσκαλος της Αγγλικής γλώσσας στο Ημιγυμνάσιο ο οποίος απέσπασε τις επευφημίες και τα χειροκροτήματα του ακροατηρίου.⁹⁷

Το Φεβρουάριο του 1914 πραγματοποιείται συναυλία πάλι για την ενίσχυση του νοσοκομείου με την πρωτοβουλία της συζύγου του Διοικητή Bayly και την βοήθεια αξιότιμων κυριών της Πάφου.

«Το πρόγραμμα της συναυλίας ποικίλον και ωραίον θα εκτελέσωσι μουσικόφιλοι ερασιτέχναι και ερασιτέχνιδες, ούτως ώστε οι ακροατές της μαζί με την εκτέλεσιν ενός κοινωφελούς σκοπού θ' απολαύσωσι και μιας τόσοσπάνιας εν τη πόλει μας καλλιτεχνικής εσπερίδος».⁹⁸

Ακόμα μια συναυλία πραγματοποιήθηκε στη Λέσχη «Πάφος» προς όφελος του Αγγλικού ερυθρού σταυρού, με πλούσιο καλλιτεχνικό πρόγραμμα το οποίο ξεκίνησε με χαιρετισμό από τον Πανιερώτατο Μητροπολίτη, που τόνισε του εθνικούς πόθους το κυπριακού λαού και συνέχισε με τον Δήμαρχο της πόλης Νεόφυτο Νικολαΐδη στους ίδιους πατριωτικούς τόνους, ενώ ακολούθησε ο Ελληνικός Εθνικός Ύμνος. Τα μικρά παιδάκια έπαιζαν το μονόπρακτον «fly again land» με πολύ αφέλεια όπως αναφέρει το άρθρο ενώ η συναυλία συνεχίστηκε με μουσικά κομμάτια από αξιότιμους κύριους και κυρίες της Πάφου όπως η κα Πόρτερ, Βασιλειάδου και Καρεκλά. Εντύπωση έκανε η οικογένεια του κ. Χριστόπουλου που τραγούδησε τα κάλαντα με τον πατέρα να παίζει βιολί και τα παιδιά του μαντολίνο και κιθάρα.

«Εις το μουσικόν μέρος της εσπερίδος πρέπει να τάξωμεν και τα άσματα της κας Ευφρ. Χατζηιωάννου, Δδος Αγγελικής Χριστοπούλου και του κου Χατζηιωάννου τα οποία υπεrhήρσαν λίαν επιτυχείς υπήρξαν αι απαγγελείαι της Κας Χατζηιωάννου, Δδος Χριστοδούλου και Μαργ. Παπαδοπούλου».⁹⁹

Στη συνέχεια ο διοικητής απέμεινε δώρο στον νικητή του διαγωνισμού, που είχε προκηρύξει στο ημιγυμνάσιο με θέμα «ο παρών πόλεμος», και η βραδιά έκλεισε με τον Αγγλικό Εθνικό Ύμνο και το ποσό που 42 λιρών.¹⁰⁰

⁹⁷ Στο ίδιο

⁹⁸ Αιών, Πάφος 18/28 Φεβρουαρίου 1914

⁹⁹ Αιών, Πάφος, 7 Νοεμβρίου 1914

¹⁰⁰ Στο ίδιο

2.2 Βραδιές χορού

Με πανηγυρικές εκδηλώσεις γιορτάστηκε, κυρίως από Άγγλους και Οθωμανούς στην Πάφο και το χρυσό Ιωβηλαίο της Βασίλισσας Βικτωρίας το 1887.

«Παραμείναντες αυτόθι εφ' ώραν και επέκεινα, καθ' ην προσηνέχθη ημίν λουκούμι – ζύθος, και ακατάπαυστον κάπνισμα, ευχαρίστως πάνυ διαβλέπομεν το μεν χαριέστατα ορχουμένους, εγγώριους τινάς χορούς, παιζόντων δυο επι τούτω προσκληθέντων βιολιστών, αφ' ετέρου δε γλυκύτατα ηκούομεν αδομένην, και αρμονικώτατα τους φθόγγους αυτής εν τω αιθέρι διαχέουσιν, την καλουμένην «Παφίτικιαν», ης αληθώς οι εναλλάξ και κατ' ερωταπόκρισιν δημώσεις στίχοι μέγιστην περιποιούσι την εντύπωσιν».¹⁰¹

Την ίδια νύχτα πραγματοποιήθηκε επίσημος χορός στην αίθουσα του αρρεναγωγείου με οικοδεσπότη τον Διοικητή Τομσον. Η αίθουσα είχε διακοσμηθεί κατάλληλα με δάφνες και λουλούδια, σημαίες και φανάρια και τα γράμματα V.R (Victoria Regina) κατασκευασμένα από σανίδες. Ο χορός ξεκίνησε στις 9 μ.μ και τελείωσε στις δύο το πρωί. Υπήρχε αναψυκτήριο και μπουφές με εδέσματα και μετά από το τετράχορο Quadrille παρατέθηκε δείπνο και ακολούθησε πάλι χορός.

«Ούτω των διελθέν η ημέρα αυτή των γενεθλίων της Ανάσσης, διασκεδάσασα ολίγον την κρατούσαν την πολίχνης ημών μελαγχολίαν».¹⁰²

Στο χρυσό Ιωβηλαίο οι Έλληνες Κύπριοι βρήκαν αφορμή να απέχουν από τις εκδηλώσεις που είχαν διοργανωθεί από τους Άγγλους και να διαδηλώσουν και πάλι υπέρ της ένωσης εκφράζοντας έτσι τη δυσφορία τους.

Επηρεασμένοι από τα έθιμα των Άγγλων το 1895 πραγματοποιήθηκε χορός στο οποίο έλαβαν νεαρά ζευγάρια της Πάφου, σε ιδιαίτερες συνθήκες για να φιλοξενηθούν και οι νεαρές μητέρες με τα βρέφη τους που ακόμα θήλαζαν. Τα παραγγέλματα για τις διάφορες φιγούρες έδινε ο Τηλέμαχος Καλλονας και οι προσκεκλημένοι φορούσαν τα ρούχα από τους γάμους τους.¹⁰³ Την ίδια εποχή στο Λονδίνο κάποιοι κύριοι παρουσιάζουν την νέα επίσημη ανδρική φορεσιά που αποτελείται από φράκο, κοντό βελούδινο παντελόνι κόκκινου ή πράσινου χρώματος, άσπρο μεταξωτό πουκάμισο φαρδύ στον λαιμό με άσπρο μεταξωτό γιλέκο. Το σύνολο ολοκλήρωναν περικνημίδες κεντημένες και παπούτσια με φιόγκους.¹⁰⁴ Σε άρθρο της εφημερίδας «Φωνή της Κύπρου» γίνεται στατιστικός

¹⁰¹ Αλήθεια, Λεμεσός 11 Ιουνίου 1887

¹⁰² Στο ίδιο

¹⁰³ Αγνή Μιχαηλίδου. ο.π σ.251

¹⁰⁴ Φωνή της Κύπρου, Λευκωσία, 15 Φεβρουαρίου 1895

υπολογισμός για όσους χορεύουν σε αίθουσες χορού, είκοσι βαλς, τέσσερις πόλκες και δύο καδρίλιες αναλογούν στον χορευτή σε διάστημα είκοσι μιλίων.¹⁰⁵

Ο Α. Ανδρεόπουλος, διαπρεπής χοροδιδάσκαλος στο Εθνικό Μουσικό Σύλλογο με έδρα την Αθήνα, ήρθε στην Πάφο για να διδάξει Ελληνικούς και Ευρωπαϊκούς χορούς χρησιμοποιώντας για τα μαθήματα του το σπίτι του Κ.Ι Κυθραιώτη.¹⁰⁶ Το επιστέγασμα των μαθημάτων, ήταν ένα μήνα μετά την έλευση του χοροδιδασκάλου, η διοργάνωση χορού για την ενίσχυση του νοσοκομείου που πραγματοποιήθηκε μέσα στην μεγάλη αίθουσα του, που είχε διακοσμηθεί κατάλληλα για την βραδιά. Συγκεντρώθηκαν όλοι σχεδόν οι χορευτές και χορεύτριες της κοινωνίας της Πάφου, όπου ακολουθούσαν τα προστάγματα του χοροδιδασκάλου κ. Ανδρεοπούλου και στη συνέχεια παρακολούθησαν καλλιτεχνικό πρόγραμμα με ελληνικούς χορούς από τους μαθητές του ιδίου. Την μουσική είχαν αναλάβει τρεις επισκέπτες μουσικοί. Ανάμεσα στους επίσημους προσκεκλημένους ήταν ο Διοικητής της Πάφου, ο πρόεδρος και αντιπρόεδρος του Δημοτικού συμβουλίου, ο επαρχιακός γιατρός και ανώτεροι αξιωματικοί της αστυνομίας, όλοι με τις συζύγους τους. Στην βραδιά παρευρέθηκαν και Οθωμανοί, ο τέως Πάρεδρος δικαστής καθώς και μέλη του δημοτικού συμβουλίου.¹⁰⁷

2.3 Περιοδεία Σπύρου Ματσούκα στην Κύπρο

Ο Σπύρος Ματσούκας ήταν Έλληνας λογοτέχνης και ραψωδός, η δράση του οποίου ήταν καθοριστική στην ενίσχυση του Εθνικού στρατού και Στόλου. Το 1910 η εφημερίδα «Αγών» αναφέρει ότι με Βασιλικό διάταγμα ο Ματσούκας προήχθη σε Χρυσό σταυρό του Τάγματος του Σωτήρος. Διάκριση που δίνεται σε άτομα με εξαιρετική προσφορά στον δημόσιο τομέα της Ελλάδας.¹⁰⁸ Περίοδευε κατά καιρούς ανά τον κόσμο για εράνους και το 1904 βρέθηκε και στην Κύπρο. Στην Πάφο η περιοδεία του ξεκίνησε από τον Ιερό Κήπο (σημερινή Γεροσκήπου). Πλήθος έφιππων και πεζών προχώρησαν μέχρι τη λέσχη «Πάφος» όπου διοργανώθηκε εσπερίδα. Εκεί

«ο Ματσούκας εγείρεται και η φωνή του δονεί το πρώτον εδώ τας καρδιάς όλων, υγραίνει τους οφθαλμούς, ανάπτει πυρκαϊάν εις όλων τα στήθη.

Γλυκόνειρο της νειότης μου

και της ζωής μου αντάμα

Πατρίδα που σ'επότισε

¹⁰⁵ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία, 20 Δεκεμβρίου 1895

¹⁰⁶ *Αγών*, Πάφος, 10 Σεπτεμβρίου 1909

¹⁰⁷ *Αγών*, Πάφος 17 Οκτωβρίου 1909

¹⁰⁸ *Αγών*, Πάφος, 10 Απριλίου 1910

το αίμα και το κλάμα».¹⁰⁹

«Οι πολίται, γενναιώς δε εισέφερον άπαντες, εισπραχθεισών περί τας 209 λίρας. Αλλά σι εισφοραί εξακολουθούν καθ'έκαστην και το ποσόν θα υπερβή τας 250 λίρας»¹¹⁰.

Στη συνέχεια πήγε στην λέσχη «Ευσέβεια», αντίπαλο σωματείο λόγω του αρχιεπισκοπικού ζητήματος. Την επομένη της εσπερίδας ο Ματσούκας παρευρέθηκε στο μνημόσυνο του Μακεδονικού ήρωα Παύλου Μελά, όπου απήγγειλε δυο φλογερά ποιήματα του που συγκίνησαν τους ακροατές. Αργότερα στο γυμναστήριο της πόλης τον «Κόροιβο» έπραξε το ίδιο, ενώ μαθητές απήγγειλαν και αυτοί πατριωτικά άσματα. Η περιοδεία του συνεχίστηκε και σε χωριά της Πάφου, τον Κάθηκα, τη Δρούσεια, την Πέγεια, την Πόλη Χρυσοχούς, το Στρουμπί και την Μεσόγη. Οι κάτοικοι τον υποδέχονταν με τιμές και τραγουδούν τον εθνικό ύμνο, ενώ ο ίδιος

«πάντοτε ευθυμότατος απαγγέλει, τραγουδεί, ζητωκραυγάζει υπέρ της πατρίδος».¹¹¹

Αξιοσημείωτο ήταν το ποσό που μαζεύτηκε από την περιοδεία του στα χωριά της Πάφου, που έφτασε τις 600 λίρες. Η πιο συγκινητική στιγμή στην περιοδεία του στα χωριά ήταν όταν μια ηλικιωμένη φτωχή γυναίκα έριξε όλα της τα χρήματα στον δίσκο, χρήματα που προορίζονταν για το δείπνο της ημέρας. Για αύξηση των εσόδων τυπώθηκαν και πουλήθηκαν λαχεία. Η αγάπη του λαού για τη μητέρα πατρίδα και ο πόθος της ένωσης παρέμενε αναλλοίωτος με το πέρασμα των χρόνων και αυτό φάνηκε στην περιοδεία του Ματσούκα σε ολόκληρη της Κύπρο, όπου ο κόσμος τον υποδέχτηκε σαν ήρωα, τραγουδώντας τον εθνικό ύμνο και σημαιοστολίζοντας τις πόλεις και τα χωριά.

2.4 Ενασχόληση με την μουσική

Η μουσική άρχισε να διαδίδεται ανάμεσα στους νέους ιδιαίτερα στα μεγάλα αστικά κέντρα. Σε αγγελία της εφημερίδας *Σάλπιγξ* του 1895 αναφέρεται ότι ο Ιταλός κ. Λιφόντης, διάσημος κουρδιστής και επισκευαστής πιάνων, βρισκόταν στην Κύπρο, δείγμα της ζήτησης που άρχισε να υπάρχει για το συγκεκριμένο μουσικό όργανο.¹¹² Σε άλλες επαρχίες είχαν κάνει την εμφάνιση τους τα πρώτα ωδεία όχι όμως ακόμα στην Πάφο.

Το 1900 ο γενικός αντιπρόσωπος του γαλλικού εργοστασίου παραγωγής πιάνων κάνει αναγγελία στην εφημερίδα για

«Τα εντελέστερα κλειδοκύμβαλα, τα απολαύοντα παγκοσμίου φήμης, είναι όσα φέρουν το όνομα BOISSELOT ενός των μεγαλειτέρων εργοστασίων της

¹⁰⁹ *Αλήθεια*, 3 Δεκεμβρίου 1904

¹¹⁰ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία, Δεκεμβρίου 1904

¹¹¹ *Σάλπιγξ*, Λεμεσός, 17 Δεκεμβρίου 1904

¹¹² *Σάλπιγξ*, Λεμεσός, 2 Δεκεμβρίου 1895

Γαλλίας {...} Αι τιμαί και οι όροι των συγκαταβατικότητοι». ¹¹³ Αργότερα, το 1909 στη «Σάλπιγξ» υπάρχει αγγελία με τίτλο «PIANA ΠIANA Otto & Carl Philipp».

Ο Αντιπρόσωπος στη Κύπρο, του εργοστασίου με παραρτήματα σε όλες τις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, ο Μ. Ι. Τζαπούρας έφερε δείγματα για την απόδειξη της ποιότητας των μουσικών οργάνων για την διευκόλυνση όσων ήθελαν να παραγγείλουν. Τα πιάνα όπως γράφει χαρακτηριστικά η εφημερίδα κατασκευάζονται σύμφωνα με το εκάστοτε κλίμα της κάθε χώρας κι είναι μοναδική ευκαιρία για όσους τα έχουν ανάγκη. ¹¹⁴

Το 1907 ο δάσκαλος κ. Βούλγαρης παραδίνει μαθήματα μουσικής στην Πάφο με αρκετή απήχηση αφού στην εφημερίδα «Αγών» λίγο αργότερα βρίσκεται η ειδοποίηση ότι:

«Εις το γνωστό κατάστημα του κ. Χ.Λ. Νικολαΐδου εκομίσθησαν και πωλούνται εις συγκαταβατικές τιμάς όλα τα είδη των μουσικών οργάνων, οίον Μανδολίνα, Κιθάρες, Αρμόνικες, Φυσσαρμόνικες, Γραμμόφωνα, Βιολιά κλπ. Οι φίλοι της μουσικής ας σπεύσωσι». ¹¹⁵

Στην δημοσιογραφική στήλη της εφημερίδας «ΑΓΩΝ» του 1910, εμφανίζεται με τίτλο «ΠΕΖΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ» ή «ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΣΤΟ ΠΕΖΟ». Το «Σ' ΑΓΑΠΩ» και το «ΕΛΑ» αφιερωμένα στις αγαπημένες των «Αναχαροίς» και «Ούτις» αντίστοιχα. ¹¹⁶

Την ίδια χρονιά ο Αχιλλέας Χριστοδουλίδης, δηλώνει ότι τις ελεύθερες του ώρες θα παραδίδει μαθήματα Βυζαντινής μουσικής στην οικεία του και στο δημοτικό του Κτήματος για όσους θα ήθελαν να καταρτιστούν ως ψάλτες σε εκκλησίες. ¹¹⁷ Αναλαμβάνει επίσης να προμηθεύσει μουσικά βιβλία με τις ακολουθίες του Εσπερινού, Ορθού, Λειτουργίας και άλλων τελετών από τον εκδοτικό οίκο Σπ. Κουσουλίνου στην Αθήνα. ¹¹⁸ Δείγμα ότι οι νέοι άρχισαν να ασχολούνται με το τραγούδι και τη μουσική είναι ότι το 1910 επίσης ιδρύεται καλλιτεχνικός ερασιτεχνικός όμιλος με πρωτοβουλία

«φιλόμουσων, φίλαθλων και φιλοπρόοδων νέων {...} σκοπόν έχων, όπως εκ των εισπράξεων των διαφόρων καλλιτεχνικών παραστάσεων του υποστηρίξη τα διάφορα παρ' ημίν ευάγη καθιδρύματα, ιδία δε τον φθίνοντα Γυμναστικόν Σύλλογον». ¹¹⁹

Σκοπός ήταν να προετοιμαστούν αθλητές για να αντιπροσωπεύσουν την Πάφο στους επόμενους παγκύπριους αγώνες.

¹¹³ Αλήθεια, Λεμεσός, 17 Μαρτίου 1900

¹¹⁴ Σάλπιγξ, Λεμεσός, 23 Απριλίου 1909

¹¹⁵ Αγών, Πάφος, 26 Μαΐου 1907

¹¹⁶ Αγών, Πάφος, 16 Ιανουαρίου και 31 Ιουλίου 1910

¹¹⁷ Αγών, Πάφος 2 Οκτωβρίου 1910

¹¹⁸ Αγών, Πάφος, 4 Δεκεμβρίου 1910

¹¹⁹ Αγών, Πάφος 6 Νοεμβρίου 1910

Μέχρι εκείνη την εποχή στις άλλες επαρχίες υπήρχαν ήδη φιλαρμονικές και μαντολινάτες. Στην Πάφο η πρώτη Μανδολινάτα συστάθηκε μόλις το 1913 όπως φαίνεται σε άρθρο στην εφημερίδα «Αιών».

«Ευχαρίστως πληροφορούμεθα ότι η υπό του Μουσικοδιδάσκαλον κ. Γκλάσνερ μανδολινάτα επιτελεί θαυμάσιας πρόοδους και εντός ολίγου ελπίζομεν ότι θα ευρεθώμεν εις την ευχάριστον θέσιν να αναγγείλωμεν διοργάνωσιν εσπερίδων».¹²⁰

Σχεδόν 20 μέρες πριν την Παφίτικη εφημερίδα τα νέα της μαντολινάτας έγιναν γνωστά από την «Ελευθερία».

«Υπό φιλοπροόδων νέων της πόλης μας συνέστη Μανδολινάτα υπό την διεύθυνση του κ. Γκλάσνερ, όστις διετέλεσε διευθυντής της φιλαρμονικής της «Ισότητος». Ας ευχηθώμεν εις την Μανδολινάταν όπως μη ακολουθήσει την τύχην της Φιλαρμονικής μας, ήτις ενώ ακόμη ευρίσκετο εν τιμ γίνεσθαι διελύθη».¹²¹

Από αυτό το άρθρο παίρνουμε και την πληροφορία ότι υπήρξε φιλαρμονική στην Πάφο που διαλύθηκε σύντομα. Την επόμενη χρονιά όμως η σύσταση φιλαρμονικής ανακοινώνεται στον τύπο.

«Η σύστασις της Φιλαρμονικής δύναται να θεωρηθεί γεγονός τετελεσμένον. Το Δημαρχείον ήδη προέβη εις την αγοράν των αναγκαιούντων οργάνων, συνεβλήθη δε και μετα του διδασκάλου της Μουσικής κ. Ερ. Γκλάσνερ, όστις θα αναλάβη την διεύθυνσιν αυτής».¹²²

Η μουσική ήταν ένα μεγάλο κομμάτι στην ζωή των Άγγλων και μέσα από εκείνους, επηρεάστηκαν και οι κύριοι, μετά την έλευση τους στο νησί. Μέσα από τα άρθρα πηγάζει ότι οι περισσότεροι είχαν και έπαιζαν μουσικά όργανα, δείγμα της ανώτερης κοινωνικής θέσης που κατείχαν. Υποθέτουμε ότι τα όργανα αυτά τα έφεραν μαζί τους όταν εγκαταστάθηκαν εδώ αφού ακόμα δεν υπήρχαν καταστήματα γι' αυτό τον σκοπό. Δεν είναι τυχαίο ότι εκείνοι διοργάνωσαν τις πρώτες μουσικές εσπερίδες στις οποίες λάμβαναν και μέρος για φιλανθρωπικούς σκοπούς που αφορούσαν την ενίσχυση κυρίως του νοσοκομείου. Σε άλλες πόλεις η στρατιωτική ορχήστρα διασκέδαζε τους κατοίκους κάθε Κυριακή απόγευμα συνήθως στον εθνικό κήπο στην περίπτωση της Λεμεσού και σε πλατείες στην περίπτωση της Λευκωσίας και Λάρνακας, ενώ στην Πάφο το αποκορύφωμα ήταν η επίσκεψη της φιλαρμονικής της αστυνομίας με πλοιάριο για αθλητικούς αγώνες. Όσοι δάσκαλοι μουσικής και χοροδιδάσκαλοι ήρθαν στην Πάφο να διδάξουν οι Παφίτες τους υποδέχτηκαν με ενθουσιασμό. Έχοντας υπόψη ότι οι περισσότεροι κάτοικοι ζούσαν στα όρια

¹²⁰ Αιών, Πάφος, 3 Οκτωβρίου 1913

¹²¹ Ελευθερία, Λευκωσία, 13 Σεπτεμβρίου 1913

¹²² Αιών, Πάφος 5 Απριλίου 1914

της φτώχειας η ενασχόληση με τα μουσικά όργανα ήταν πολυτέλεια και οι διάφορες εκδηλώσεις γινόντουσαν όχι για ψυχαγωγικούς σκοπούς αλλά για την οικονομική ενίσχυση όπως αναφέρθηκε. Δυστυχώς έμελλε να περάσουν αρκετά χρόνια για να εδραιωθεί η μουσική ως μέρος της διασκέδασης των κατοίκων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ο Αθλητισμός

Στην Κύπρο, μέχρι την καθεστωτική αλλαγή του 1878, η ενασχόληση με τα αθλήματα δεν γινόταν τακτικά ούτε προγραμματισμένα, με εξαίρεση τα «παιχνίδια» της Λαμπρής, που οργανώνονταν έξω από τις εκκλησίες την Κυριακή του Πάσχα.¹²³ Οι κάτοικοι είχαν τότε τη δυνατότητα να λάβουν μέρος σε παιχνίδια με ανταγωνιστικό χαρακτήρα όπως οι γαϊδουροδρομίες, σακκουλοδρομίες, «αππήσεν ο κάμηλος», το σχοινί, το διτζιήμιν κ.α. Οι νέοι κατακτητές έχοντας μεγάλη παράδοση στον αθλητισμό άρχισαν να διοργανώνουν αθλητικούς αγώνες, αρχικά ιπποδρομίες και στη συνέχεια αγώνες, κρίκετ, τένις και πόλο για την δική τους ψυχαγωγία.

Ο κλασσικός αθλητισμός προσφερόταν μέσα από το μάθημα της γυμναστικής στα σχολεία ενώ άρχισε να ανθίζει στη συνέχεια με την ίδρυση των γυμναστικών συλλόγων στις πόλεις, με πρώτη τη Λεμεσό το 1892 και τον σύλλογο ΟΛΥΜΠΙΑ. Ακολούθησε η Λευκωσία το 1894 με τον σύλλογο ΠΑΓΚΥΠΡΙΑ, η Λάρνακα το 1896 με τον ΖΗΝΩΝ, η Πάφος το 1899 με τον ΚΟΡΟΙΒΟ, το Βαρώσι το 1903 με τον ΕΥΑΓΟΡΑ και η Κερύνεια πολύ πιο μετά με τον ΠΡΑΞΑΝΔΡΟ. Σαν δημόσια γυμναστήρια χρησιμοποιούνταν αρχικά οι περίβολοι των εκκλησιών ενώ οι αγώνες πραγματοποιούνταν σε χωράφια που παραχωρούνταν για τον σκοπό αυτό· μέχρι να εξευρεθεί το κονδύλι για την ανέγερση γυμναστηρίου.¹²⁴

Οι Έλληνες Κύπριοι ήταν λάτρεις του κλασσικού αθλητισμού και προσπαθούσαν να ακολουθούν τα αρχαία Ελληνικά ιδεώδη, αυτό φαίνεται στην ιεροτελεστία που ακολουθούσαν στους αγώνες που διοργάνωναν αφού συμπεριλάμβαναν έπαρση της σημαίας, τον εθνικό ύμνο και τα έπαθλα αποτελούσαν στεφάνια από κλαδιά ελιάς ή δάφνης. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα από εφημερίδα του 1894

«Γυμνάζεσθε δια να μην χρειάζησθε ιατρόν, δια να μην επισκέπτησθε συχνά τα φαρμακεία, δια να ήσθε υγιείς, δια να μην κουράζονται τα πόδια σας, δια να μην κουράζεται το πνέυμα σας. Γυμνάζεσθε κυρίαι κι δεσποινίδες και σείς ακόμα, δια να ήσθε ρόδινοι, δια να έχητε ευρυθμίαν, δια να συμβαδίζει το εξωτερικόν σας κάλλος με το κάλλος της ψυχής σας, της αγνής, της ευγενούς, δια να ήσθε Ελληνίδες αληθείς».¹²⁵

Έναυσμα για πιο επισταμένη ενασχόληση με τον αθλητισμό στάθηκε η αναβίωση των ολυμπιακών αγώνων το 1896 από την Ελλάδα και η πρόσκληση του διάδοχου του Ελληνικού θρόνου Κωνσταντίνου προς τον Κυπριακό λαό για οικονομική βοήθεια στον εθνικό σκοπό των αγώνων και

¹²³ Μιχαηλίδου, ό.π. σ. 157

¹²⁴ Παύλος Αγγελινίδης, *Ο κλασσικός αθλητισμός στην Κύπρο 1892 -1925*, Λεμεσός 1973, σ. 1-4

¹²⁵ *Αλήθεια*, Λεμεσός, 5/17 Μαΐου 1894

συμμετοχή τους σε αυτούς. Έτσι το 1896 διοργανώθηκαν οι πρώτοι παγκύπριοι αγώνες στην Λεμεσό από τον ΓΣ ΟΛΥΜΠΙΑ και τον ΓΣ ΠΑΓΚΥΠΡΙΑ.

«οίτινες θα αποτελέσωσιν αληθείς εθνικάς πανήγυρις και θα σημειώσωσι μίαν εποχή αναγεννήσεως. Αντί των ιπποδρομιών, αίτινες ήταν μάλλον μια τερπνή συγκέντρωσις ή πανήγυρις, όπως θέλετε, και ήτις μας ενθύμιζεν ολίγον εις πολλές περιστάσεις τους αγώνας των ρωμαϊκών χρόνων και τας ταυρομαχίας, θα έχωμεν πλέον Ελληνικούς αγώνας δρόμων, αλμάτων, δισκοβολίας, αγώνας που μας ωφελούν, που μας τέρπουν, που μας παρασκευάζουν».¹²⁶

Οι αγώνες πραγματοποιήθηκαν στην Λεμεσό στις 8-9 Φεβρουαρίου 1896 σε ένα χωράφι (τον σημερινό δημόσιο κήπο Λεμεσού) και συμμετείχαν αθλητές από την Λευκωσία, Πάφο, Λάρνακα, Κερύνεια και Μόρφου. Ο Τηλέμαχος Καλλονάς αποτέλεσε μέλος της Ελλανόδικης Επιτροπής των Ά παγκύπριων αγώνων¹²⁷ και η Πάφος συμμετείχε με δύο αθλητές, τον Αριστοτέλη Μιχαηλίδη και τον Σάββα Γεωργίου. Την πρώτη μέρα των αγώνων, μέσα σε κλίμα ενθουσιασμού, πραγματοποιήθηκαν τα αγωνίσματα :

«άλμα εις τρια μετά δρόμον {...}, δρόμος ταχύτητος 100 μέτρων {...}, δρόμος 400 μέτρων {...}, γυμνάσματα επί μονόζυγων, δίζυγων και ευστροφίας και ρώμης {...}. Συνήφθη κατόπιν έκτακτον ιδιαίτερον αγώνισμα άλματος ύψους επί κοντώ».¹²⁸

Την δεύτερη μέρα πραγματοποιήθηκαν τα αγωνίσματα

«το άλμα εν μετά δρόμον {...} σφαιροβολία {...}, άλμα ύψους εν μετά δρόμον {...} και δρόμος των 800 μέτρων »¹²⁹

Δυο αθλητές επιλέχτηκαν για να συμμετέχουν στους επικείμενους Πανελλήνιους αγώνες στην Αθήνα και στη συνέχεια στους ολυμπιακούς αγώνες ως μέλη της Ελληνικής ομάδας, ο Χαράλαμπος Νικολαΐδης από τον Γυμναστικό σύλλογο ΠΑΓΚΥΠΡΙΑ της Λευκωσίας και ο Αναστάσιος Ανδρέου από τα ΟΛΥΜΠΙΑ της Λεμεσού.

3.1 Οι Ιπποδρομίες και αθλητικές εκδηλώσεις για εορτασμό των γενεθλίων της Βασίλισσας Βικτωρίας

Οι ιπποδρομίες αποτελούσαν ένα άθλημα αρκετά δημοφιλές και διαδεδομένο ανάμεσα στους Άγγλους. Διοργανώθηκαν για πρώτη φορά στην Λάρνακα το 1879 ενώ προωθήθηκαν κυρίως από

¹²⁶ Αλήθεια, Λεμεσός, 14 Φεβρουαρίου 1896

¹²⁷ Χατζηβασιλείου, ο.π. σ. 290

¹²⁸ Αλήθεια, Λεμεσός, 21 Φεβρουαρίου 1896

¹²⁹ στο ίδιο

αξιωματούχους του αγγλικού στρατού. Ακολούθησαν ιπποδρομίες με επιτυχία στη Λεμεσό το 1880 και στη Λευκωσία το 1881 καθιερώνοντας έτσι το άθλημα. Οι πρώτες ιπποδρομίες στην Πάφο διοργανώθηκαν στις 24 Μάϊου 1880, στα πλαίσια των εορτασμών για τα γενέθλια της Βασίλισσας Βικτωρίας, σε χώρο που διαμορφώθηκε ειδικά για τον σκοπό αυτό από τροφίμους των φυλακών.¹³⁰ Το 1886 πάλι στα γενέθλια της Βασίλισσας, διοργανώθηκαν αθλητικές εκδηλώσεις που συμπεριλάμβαναν αγώνες στίβου και ιπποδρομίες για ζαπτιέδες και απλούς πολίτες. Ανάμεσα στα αγωνίσματα ήταν οι αγώνες δρόμου, άλμα εις ύψος, τριπλούν κ.τ.λ.¹³¹ Οι αθλητικές ημερίδες στα γενέθλια της Βασίλισσας καθιερώθηκαν ως θεσμός πια σε όλες τις πόλεις. Την επόμενη χρονιά, το 1887, στα πλαίσια των εορτασμών για το χρυσό Ιωβηλαίο της Βασίλισσας, σε χώρο που καθαρίστηκε από τροφίμους των φυλακών, έξω από την πόλη της Πάφου διοργανώθηκαν οι ιπποδρομίες με έξοδα των Άγγλων. Στους αγώνες συμμετείχαν γαϊδούρια και μουλάρια τα οποία επιδίδονταν σε διάφορα γυμναστικά παιχνίδια όπως τα άλματα, τα τρία πηδήματα και παραπλήσια τους. Οι αγώνες διήρκησαν 4 ώρες και δόθηκαν χρηματικά έπαθλα αξίας έντεκα (11) στερλινών στους νικητές.¹³²

Το 1897, προς τιμήν του αδαμάντινου Ιωβηλαίου της Βασίλισσας και το 1898, διοργανώθηκαν σειρά εκδηλώσεων σε όλες τις πόλεις και στην Πάφο που περιλάμβαναν και ιπποδρομίες.¹³³ Αγώνες μεταξύ ζαπτιέδων και πολιτών διεξήχθησαν και το 1899 και ακολούθησαν ιπποδρομίες στις οποίες νικητής αναδείχθηκε το άλογο ενός Κύπριου, του Χαρ. Παυλίδη.¹³⁴

Τις επόμενες ιπποδρομίες στην Πάφο, βάση των εφημερίδων εκείνης της εποχής, ανέλαβε να διοργανώσει ο Διοικητής της Πάφου Major Bayly που προσκάλεσε σύσκεψη για την οργάνωση τους τον Μάϊο του 1914.

«{...} ευχής δε έργον θα ήτο, εάν, όπως εις τα άλλας πόλεις, ούτω και ενταύθα επετυγχάνετο η διοργάνωσις τοιούτων»¹³⁵

Έντονη κριτική ασκείται σε ένα εκτενές άρθρο της εφημερίδας «Αιών» στις αρχές Απριλίου για την ύπαρξη του συγκεκριμένου αθλήματος που αποτελεί προνόμιο των πλουσίων και τα ιπποδρόμια έχουν καταλήξει σε ένα είδος χαρτοπαίγνιου

«με μόνην την διαφοράς ότι αντί να κρεμάζει κανείς την λίραν του εις το σκήπτρον του ρήγα, την κρεμάζει εις το καμιτσί και την ευσυνειδησίας του τζόκευ {...}γι' αυτά και γι' άλλα δεν μου αρέσουν καθόλου τα ιπποδρόμια και δεν ημπορώ να τα καταλογίσω ως σημείον προόδου».¹³⁶

¹³⁰ Χατζηβασιλείου, ο.π. σ 128

¹³¹ Στο ίδιο, σ 148

¹³² Αλήθεια, Λεμεσός, 11 Ιουνίου 1887

¹³³ Ανδρέας Χατζηβασιλείου, *Ιστορία του Κυπριακού αθλητισμού, από το έτος 1897 μέχρι το 1919*, τ.2, Εκδ: Imprinta, Λευκωσία 2007, σ.27 και σ 42

¹³⁴ Στο ίδιο σ. 70

¹³⁵ Αιών, Πάφος 18/28 Φεβρουαρίου 1914

¹³⁶ Αιών, Πάφος, 26/9 Μάϊου 1914

Οι αγώνες πραγματοποιήθηκαν με επιτυχία στις 26 και 28 Απριλίου σε χώρο που διαμορφώθηκε κατάλληλα έξω από την Πάφο και τα αποτελέσματα ανακοινώθηκαν στον τύπο. Για τις υποδρομίες μεταφέρθηκε, με συμβατικό ατμόπλοιο, η φιλαρμονική της αστυνομίας της Λευκωσίας που θα συνέχιζε να «παιανίζει» στον δημόσιο κήπο. Στην εφημερίδα «Αιών» δημοσιεύτηκε ο απολογισμός των υποδρομιών με καθαρά έσοδα τριάντα εννέα (39) λιρών.¹³⁷

Ο Μέγας Αρμοστής κατέβαλε προσπάθειες να μονιμοποιήσει την διεξαγωγή υποδρομιών στο νησί το 1914 και δέχεται καυστική κριτική στον «Κυπριακό Φύλαξ». Οι υποδρομίες θεωρούνται ένα δαπανηρότατο άθλημα που ευδοκimei σε πλούσιες χώρες, κάτι που έρχεται σε αντιδιαστολή με την εικόνα που παρουσιάζει η Κύπρος και διαψεύει τους κατοίκους που αιτούνται απαλλαγή από τον φόρο υποτέλειας στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Σύμφωνα με το άρθρο σε κάθε πόλη πραγματοποιούνταν υποδρομίες δύο φορές το χρόνο.¹³⁸

3.2 Οι μαθητικοί αγώνες και η ίδρυση του ΓΣ ΚΟΡΟΙΒΟΥ

Ο Σχολάρχης Τηλέμαχος Καλλονάς, σε ομιλία τους στις εξετάσεις των σχολείων το 1891 αναφέρει την ανάγκη για ίδρυση γυμναστηρίου πλήρως εξοπλισμένου με όλα τα απαραίτητα μηχανήματα για την εκγύμναση των νέων της πόλης.¹³⁹ Ο Καλλονάς αποτελεί τον πνευματικό πατέρα του αθλητισμού στην Πάφο, όχι μόνο ως ιδρυτής του πρώτου ΓΣ στην πόλη αλλά και για την ιδιαίτερη δράση του πολύ πριν υλοποιηθεί αυτό. Την εποχή που διετέλεσε σχολάρχης και στη συνέχεια διευθυντής του ημιγυμνασίου, ήταν υπεύθυνος για την διοργάνωση όλων των μαθητικών αθλητικών εκδηλώσεων που πραγματοποιήθηκαν στο Κτήμα,. Στις εθνικές επετείους μετά την δοξολογία ακολουθούσαν συνήθως μαθητικοί αγώνες και παρελάσεις υπό τα παραγγέλματα των διδασκάλων τους.¹⁴⁰

«Μετ' ολίγον εφάνησαν ερχόμενοι με στρατιωτικό βήμα και υπό την οδηγίαν του κ. Καλλονά διευθυντού της Ελληνικής Σχολής, ετέλεσαν δε διαφόρους ασκήσεις λαμπρότητα επιτυχημένας· η ομοιόμορφος στήλη των μαθητών και η επιτυχία των στρατιωτικών γυμνασίων έδωσαν εις ημάς αφορμήν να νομίζωμεν ότι ήτο πράγματι στρατιωτικόν απόσπασμα του Ελληνικού στρατού».¹⁴¹

Σε εφημερίδα του 1893 γίνεται αναφορά στο γυμναστήριο της Πάφου

¹³⁷ *Αιών*, Πάφος, 17/30 Μαΐου 1914

¹³⁸ *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία, 7 Μαρτίου 1914

¹³⁹ *Σάλπιγξ*, Λεμεσός, 6 Ιουλίου 1891

¹⁴⁰ *Αλήθεια*, Λεμεσός, 12 Απριλίου 1894

¹⁴¹ *Αλήθεια*, Λεμεσός, 7 Μαΐου 1894

«φαίνονται δε αρκετά συμπτώματα ζηλευτής προόδου· ούτω μετά χαράς προσέβλεψα εις καλόν οπωσούν γυμναστήριον, εις ο θα ηυχόμην να εγυμνάζετο και η μη μαθητιώσα νεότης»¹⁴²

Ενώ το 1894 είναι προφανές ότι ο Τηλέμαχος Καλλονάς έχει αναλάβει την εκγύμναση των νέων του Κτήματος σε γυμναστήριο της Πάφου «Τα Ελευθέρια»

«Και εις την Πάφον έχετε, ω νέοι, άνδρα άριστα γνωρίζοντα την Γυμναστικήν τον λεβέντην κ. Καλλονάν. Παρακαλέσατε τον και σας δίδομεν εγγύησιν, ότι θα δεχθή προθύμως να σας διδάσκη. Θελήσατε μόνον. Πριν να πάτε σ' του κ. Παρλαμέντου περνάτε από το Γυμναστήριον. Είνε τόσο εύκολον πράγμα!»¹⁴³

Το 1896, λίγο μετά από τους Α παγκύπριους αγώνες, στους εορτασμούς της 25^{ης} Μαρτίου στο Κτήμα διοργανώθηκαν με επιτυχία, για πρώτη φορά με τόση επισημότητα, αγώνες από νέους και μαθητές υπό την επιμέλεια του Σχολάρχη Τηλέμαχου Καλλονά. Μετά την δοξολογία και τις πανηγυρικές ομιλίες διεξήχθησαν οι αγώνες ύψους μετά δρόμων, άλμα απλούν, τριπλούν, 100 μέτρων, 200 μέτρων, 150 μέτρων μετ' εμποδίων και σφαιροβολίας. Στους νεαρούς νικητές δόθηκαν κλώνοι ελιάς και δάφνης ενώ στους μαθητές, ο Μητροπολίτης Επιφάνιος, έδωσε βραβείο γραφική ύλη και εικόνες των ηρώων του 1821.¹⁴⁴ Στην πλατεία Παρλαμέντου πραγματοποιήθηκαν μαθητικοί αγώνες και τον Μάιο της ίδιας χρονιάς υπό την εποπτεία και πάλι του Τ. Καλλονά.¹⁴⁵

Η ίδρυση γυμναστικού συλλόγου ήταν πια αναγκαία για την πόλη της Πάφου, έτσι στις 20 Νοεμβρίου 1898, στην λέσχη «ομόνοια», ιδρύεται ο ΚΟΡΟΙΒΟΣ με πρόεδρο τον ιατρό Ηλία Μαλλιώτη και μέλη της επιστροφής τον Ζαφείριο Μαλαματένιο, Τηλέμαχο Καλλονά, Σ. Βασιλειάδη και Α. Μιχαηλίδη.¹⁴⁶ Ο Τηλέμαχος Καλλονάς ζήτησε το καταστατικό του ΓΣ ΟΛΥΜΠΙΑ για να το προσαρμόσει κατάλληλα στα δεδομένα του νέου Γυμναστικού συλλόγου που πήρε το όνομά του από τον Ολυμπιονίκη του 776 π.χ Κόροιβο.¹⁴⁷ Ο νέος σύλλογος θα προετοιμάζε αθλητές για τους Γ Παγκύπριους αγώνες στη Λεμεσό.

Ο χώρος του γυμναστηρίου χρησιμοποιείτο και για άλλες εκδηλώσεις, για την περιοδεία του Σπύρου Μαρτσούκα και για ομιλίες όπως το 1904 στην ονομαστική εορτή του Διαδόχου Κωνσταντίνου μετά τους μαθητικούς αγώνες ο Γ. Δημητριάδης μίλησε περί εθνικής ενίσχυσης με την διάδοση της Παιδείας.

¹⁴² Αλήθεια, Λεμεσός, 28 Σεπτεμβρίου 1893

¹⁴³ Αλήθεια, Λεμεσός, 5/17 Μαΐου 1894

¹⁴⁴ Αλήθεια, Λεμεσός, 10 Απριλίου 1896

¹⁴⁵ Χατζηβασιλείου (2004) σ.356

¹⁴⁶ Αλήθεια, Λεμεσός, 25 Νοεμβρίου 1898

¹⁴⁷ «Κόροιβος, 23 Αυγούστου 2020,

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CF%8C%CF%81%CE%BF%CE%B9%CE%B2%CE%BF%CF%82#:~:text=%CE%9F%20%CE%9A%CF%8C%CF%81%CE%BF%CE%B9%CE%B2%CE%BF%CF%82%20%CE%BF%20%CE%9F%CE%BB%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%B9%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%82%2C%20%CE%B1%CE%B8%CE%BB%CE%B7%CF%84%CE%AE%CF%82,%CE%A7>, (ημερομηνία πρόσβασης 22 /12/2022)

Οι καθιερωμένοι ετήσιοι μαθητικοί αγώνες για την 25^η Μαρτίου από την ίδρυση του ΚΟΡΟΙΒΟΥ διεξάγονταν εκεί. Επίσης οι αγώνες για την ονομαστική εορτή του διαδόχου και μετέπειτα Βασιλέα Κωνσταντίνου που συνδυάζονταν με τις εξετάσεις γυμναστικής του Ημιγυμνασίου, της Αστικής σχολής και του Παρθεναγωγείου υπό τα παραγγέλματα των διδασκάλων τους. Η εφημερίδα «Αιών» του 1914 αποδίδει λεπτομερέστατα τις τελετουργίες των αγώνων. Στις 6 το πρωί οι μαθητές τραγουδώντας εμβατήρια συγκεντρώνονταν στο γυμναστήριο όπου πραγματοποιούνταν ολμοβολές και η ύψωση της Ελληνικής με στρατιωτικές τιμές. Στη συνέχεια μετέβαιναν κρατώντας σημαίες στον ιερό ναό Αγίου Θεοδώρου για την δοξολογία όπου ακολουθούσε παρέλαση. Στη συνέχεια διεξάγονταν οι αγώνες: δρόμος 100μ., άλμα εις ύψος και άλμα απλούν, δρόμος 110 μετ' εμποδίων, άλμα τριπλούν και σφαιροβολία. Την πρώτη μέρα ολοκληρώνονταν οι εξετάσεις του παρθεναγωγείου και ακολουθούσαν άσματα των μαθητών στη λέσχη «Πάφος» και το βράδυ λαμπαδηφορία. Την δεύτερη μέρα πραγματοποιούνταν οι εξετάσεις γυμναστικής του Ημιγυμνασίου, που περιλάμβαναν ποδόσφαιρο, σκοποβολή με αεροβόλα, διελκυστίνδα, και της αστικής σχολής. Κατά τη διάρκεια των ασκήσεων παιάνιζε η φιλαρμονική της Πάφου. Οι μαθητές του Ημιγυμνασίου εκτελούσαν στρατιωτικές ασκήσεις με όπλα και τον χορό του Ζαλόγγου. Επιστέγασμα των αγώνων ο Εθνικός ύμνος και ζητωκραυγές υπέρ της ένωσης.¹⁴⁸

3.3 ΚΟΡΟΙΒΟΣ και Παγκύπριοι αγώνες

Στους Α Παγκυπρίους αγώνες η Πάφος δεν συμμετείχε με δυο αθλητές χωρίς όμως να έχει ΓΣ όπως οι άλλες πόλεις. Λίγο μετά την ίδρυση του ΚΟΡΟΙΒΟΥ στις αρχές του 1899 φαίνεται ότι είχε ξεκινήσει η προετοιμασία των αθλητών.

«Εν Πάφο ο Γυμναστικός Σύλλογος «κόροιβος» εργάζεται αρκετά καλά. Καθά επιστέλλει ημίν ο αυτόθι ανταποκριτής. Ο σύλλογος θ' αποστείλει εις τους αγώνας δύο δρομείς, δύο άλτας και ένα δια την ενόργανον γυμναστικήν. Ουχ ήττον δεν είνε απίθανον να εξαποστείλῃ ο σύλλογος αθλητάς και εκ των χωρίων».¹⁴⁹

Την ίδια χρονιά, στην εθνική επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου, διοργανώθηκαν τα εγκαίνια του γυμναστικού συλλόγου και οι πρώτοι επαρχιακοί αγώνες. Σε αγγελία που προηγήθηκε σε εφημερίδα αναφέρθηκαν τα αγωνίσματα που θα πραγματοποιούνταν και περιλάμβαναν μααραθώνιο, άλμα ύψους, άλμα απλούν, άλμα τριπλούν, αγώνα ταχύτητας 100μ., 200μ., 150 μ μετ' εμποδίων, αγώνα 1500μ., σφαιροβολία και άρση βαρών.¹⁵⁰

¹⁴⁸ *Αιών*, Πάφος, 10/23 Μάϊου, 17/30 Μάϊου 1914 και 7/20 Ιουνίου 1914

¹⁴⁹ *Αλήθεια*, Λεμεσός, 21 Ιανουαρίου 1899

¹⁵⁰ *Αλήθεια*, Λεμεσός, 18 Μαρτίου 1899

«Εν περίβολο παρά την είσοδον της πόλεως τοποθεσία κατασκευάσθη το Γυμναστήριον Πάφου. Ο αοίδιμος Μητροπολίτης Επιφάνιος ευγενώς παρεχώρησε προς τον σκοπόν τούτον τον αναγκαίον εκ του Μητροπολίτικου οικοπέδου χώρο, οι δε ημέτεροι συμπολίται προθύμως παράσχοντες τα απαιτούμενα υλικά μέσα, συνετέλεσαν εις την ανέγερσιν και εν σχετική τελειότητι την αποπεράτωσιν αυτού».¹⁵¹

Στην παρουσία των προιστάμενων των διοικητικών και αστυνομικών αρχών καθώς και του προέδρου του Δικαστηρίου ο Ηγούμενος Αγίου Νεοφύτου τέλεσε αγιασμό για την έναρξη των αγώνων. Το πρώτο άθλημα ήταν ο μαραθώνιος για τον οποίο είχε οριστεί απόσταση 13 αγγλικών μιλίων από το γυμναστήριο μέχρι τη Δύμη μετ' επιστροφής. Νικητής ήταν ο Ιωάννης Χη Γαβριήλ, γεωργός από την Έμπα και δεύτερος ο Δημήτριος Βιολάρης από την Κρίτου Τέρρα. Ο Κωνσταντίνος Μαλλιώτης αναδείχθηκε νικητής σε τρία αγωνίσματα που ακολούθησαν. Μετά το τέλος των αγωνισμάτων έλαβαν ξεχωριστά μέρος και οι μαθητές των ελληνικών σχολείων που είχαν προετοιμαστεί από τους διδασκάλους τους Τηλέμαχο Καλλονά και Λουκά Λοϊζίδη. Η σύζυγος του Διοικητή κ. Γούντχαους απένειμε τα βραβεία, στον νικητή δόθηκε στεφάνι δάφνης και στον δεύτερο κλαδί ελιάς.¹⁵²

Οι συμμετοχές για τους Γ παγκύπριους αγώνες μέχρι τον Μάρτιο συμπεριλάμβαναν αθλητές μόνο από τον ΓΣ ΟΛΥΜΠΙΑ της Λεμεσού και τον ΓΣ ΖΗΝΩΝ της Λάρνακας ενώ τον Απρίλιο που ανανεώθηκε η λίστα των συμμετεχόντων ο ΚΟΡΟΙΒΟΣ με τον Κωνσταντίνο Μαλλιώτη θα συμμετείχε σε οκτώ αγωνίσματα (Δρόμος 110 μετ' εμποδίων, δρόμος 800 μ., δρόμος 1500 μ., άλμα απλούν μετά δρόμον, άλμα τριπλούν μετά δρόμον,, σφαιροβολία, άρσις βαρών δια της μιας χειρός και άρσις βαρών δια δυναμομέτρου), με τον Ιωάννη Χη Γαβριήλ στον Μαραθώνιο και τον Αριστείδη Μιχαηλίδη στον αγώνα δρόμου 100μ., στην αναρρίχηση επι κάλω, στο μονόζυγο και δίζυγον κατ' άνδρα. Σε συμπληρωματικό άρθρο της ίδιας εφημερίδας ο Κωνσταντίνος Μαλλιώτης θα λάμβανε μέρος και στο άλμα εις ύψος υπέρ ζυγόν μετά δρόμον ενώ γίνεται αναφορά για την επίδοση του στην σφαιροβολία.¹⁵³ Στις 22 Απριλίου ξεκίνησαν οι Γ Παγκύπριοι αγώνες στην Λεμεσό και διήρκησαν τρεις μέρες. Πλήθος θεατών παρακολούθησαν τα αγωνίσματα τα οποία ξεκίνησαν μετά από τον αγιασμό και την ομιλία του Προέδρου του ΓΣ ΟΛΥΜΠΙΑ ο οποίος ανέφερε ότι σκοπός των αγώνων ήταν η αναγέννηση του αρχαίου αθλητικού πνεύματος της Ελλάδας καθώς επίσης η εκγύμναση του σώματος και η ανάπτυξη αλληλεγγύης και αδερφικότητας. Συνολικά ο ΓΣ ΟΛΥΜΠΙΑ κέρδισε 16 αγωνίσματα, ο ΓΣ ΠΑΓΚΥΠΡΙΑ 8 αγωνίσματα, ο ΓΣ ΖΗΝΩΝ τον μαραθώνιο και ο ΓΣ ΚΟΡΟΙΒΟΣ το μονόζυγον (επι ρώμη) με τον Αριστείδη Μιχαηλίδη.¹⁵⁴

¹⁵¹ Αλήθεια, Λεμεσός, 1 Απριλίου 1899

¹⁵² Στο ίδιο

¹⁵³ Αλήθεια, Λεμεσός, 8 Απριλίου 1899

¹⁵⁴ Αλήθεια, Λεμεσός, 29 Απριλίου 1899

Παρόλο που ο ΚΟΡΟΙΒΟΣ έκανε μια καλή πρώτη εμφάνιση, την επόμενη χρονιά και ενώ έχουν ξεκινήσει να δηλώνονται οι συμμετοχές για τους ΈΔ Παγκύπριους αγώνες η «Αλήθεια» αναφέρει ότι ο ΚΟΡΟΙΒΟΣ δεν ακούγεται καθόλου.

«Μαθητικοί αγώνες δεν έλαβον χώραν αυτόθι και πληροφορούμεθα ότι και εις το αυτόθι γυμναστήριον δεν επικρατεί η δέουσα κίνησις».¹⁵⁵

Τον Μάρτιο όμως η ίδια εφημερίδα αναγγέλλει ότι ο ΚΟΡΟΙΒΟΣ θα μετάσχει στους αγώνες.

«Επικρατεί ζωηρά κίνησις εις το αυτόθι Γυμναστήριον υπο την οδηγίαν του κ. Καλλονά».¹⁵⁶

Οι Δ Παγκύπριοι αγώνες του Απριλίου του 1900 που διεξήχθησαν στην Λάρνακα, ακολούθησαν στην έναρξη όλα τα τελετουργικά των ολυμπιακών αγώνων όπως είναι ο αγιασμός, η ψαλμωδία του εθνικού ύμνου και παρέλαση των αθλητών με τις σημαίες τους (στην προκειμένη περίπτωση σημαίες των Γυμναστικών συλλόγων τους). Οι αγώνες είχαν μεγάλη επιτυχία και παρουσιάστηκε και το αγώνισμα της πάλης για πρώτη φορά σε Παγκύπριους αγώνες. Από τον ΚΟΡΟΙΒΟ έλαβε μέρος στην Σφαιροβολία, δισκοβολία και την Άρση βαρών δια των δυο χειρών ένας μόνο αθλητής ο Χαράλαμπος Δημητρίου που δεν διακρίθηκε όμως σε κανένα από αυτά.¹⁵⁷ Ένα χρόνο μετά την λειτουργία του ο ΚΟΡΟΙΒΟΣ έδειχνε ήδη σημάδια παρακμής και αυτό φαίνεται και από την απουσία αρθρογραφίας στις χρονολογίες που ακολουθούν. Το 1901 στους Α πανελλήνιους Αγώνες ενώ έλαβαν μέρος αθλητές από τους ΓΣ ΟΛΥΜΠΙΑ, ΠΑΓΚΥΠΡΙΑ και ΖΗΝΩΝ από τη Λεμεσό, Λευκωσία και Λάρνακα αντίστοιχα ο ΚΟΡΟΙΒΟΣ δεν συμμετείχε.

Την διοργάνωση των Ε Παγκύπριων αγώνων το 1902 ανέλαβε ο ΓΣ της Λευκωσίας και ξεκίνησαν προκριματικοί αγώνες σε όλες τις πόλεις του νησιού. Στην Πάφο οι προκριματικοί αγώνες διεξήχθησαν την 25^η Μαρτίου και επιλέχθηκε να εκπροσωπήσει τον ΚΟΡΟΙΒΟ ο Ευριπίδης Ιακωβίδης στους αγώνες των 100μ. 400μ. και 110 μετ' εμποδίων, ο Αριστόδημος Μιχαηλίδης στο μονόζυγο, δίζυγο και κρίκους όπως επίσης και ο Μιλτιάδης Χατζηκυριάκου στα 400μ. και στο άλμα απλούν. Το γυμναστήριο του ΚΟΡΟΙΒΟΥ αναβαθμίστηκε με νέα μηχανήματα, και επέκταση του αγωνιστικού χώρου προσελκύνοντας περισσότερους αθλητές. Οι Έ Παγκυπριακοί αγώνες έγιναν στις 18-21 Απριλίου και οι αθλητές από την Πάφο είχαν εξαιρετικές επιδόσεις. Ο Ευριπίδης Ιακωβίδης αναδείχτηκε δεύτερος στον αγώνα των 100μ. και των 400μ. ενώ ο Αριστόδημος Μιχαηλίδης πρώτος στο μονόζυγο και δίζυγο και δεύτερος στους κρίκους.¹⁵⁸

Οι ΣΤ Παγκύπριοι πραγματοποιήθηκαν στην Λεμεσό το 1903 την εβδομάδα του Διακαινησίμου. Τους αθλητές από τη Λάρνακα που έφτασαν στη Λεμεσό μέσω θαλάσσης, υποδέχτηκαν το συμβούλιο του ΓΣ ΟΛΥΜΠΙΑ και πολίτες της Λεμεσού που επέβαιναν σε άμαξες,

¹⁵⁵ Αλήθεια, Λεμεσός, 11 Φεβρουαρίου 1900

¹⁵⁶ Αλήθεια, Λεμεσός, 17 Μαρτίου 1900

¹⁵⁷ Κύπριος, Λευκωσία, 22 Απριλίου 1900

¹⁵⁸ Χατζηθασιλείου (2007) σ. 153

ενώ για την υποδοχή του Έλληνα πρόξενου η πομπή που σχηματίστηκε από τις άμαξες έφτανε σε μήκος 2 μιλίων, κάτι πρωτόγνωρο για το νησί. Στην Ελλανόδικη επιτροπή ήταν και πάλι μέλος ο Τηλ. Καλλονάς και οι αγώνες διεξήχθησαν χωρίς προβλήματα. Μετά τους εναρκτήριους λόγους όλοι ζητωκραύγασαν υπέρ της Ένωσης, του Ελληνικού Έθνους και του Βασιλέως Γεωργίου όπως κάθε φορά. Κατά τη διάρκεια των αγώνων όλη η Λεμεσός βρισκόταν σε πανηγυρικούς ρυθμούς, με την πόλη να έχει φωταγωγηθεί και μουσικές εκδηλώσεις και χορούς να πραγματοποιούνται εκείνες τις μέρες.¹⁵⁹ Στους αγώνες αυτή η φορά για την Πάφο, ο Ευρ. Ιακωβίδης πήρε τη δεύτερη θέση στον δρόμο των 100μ. και ο Σ. Ρούβαλης την δεύτερη θέση στον ποδηλατικό δρόμο 20 αγγλικών μιλίων. Στους δύο πρώτους από κάθε αγώνισμα απονεμήθηκαν στεφάνια και μετάλλια.¹⁶⁰

Τη λειτουργία του ΓΣ ΚΟΡΟΙΒΟΥ στήριζαν οι κάτοικοι της Πάφου με την οργάνωση μουσικών και φιλολογικών βραδιών προς ενίσχυσή του. Μια από αυτές έγινε τον Φεβρουάριο του 1904¹⁶¹ Τον Μάρτιο έγιναν προκριματικοί αγώνες για τους Ζ Παγκύπριους. Ο ΚΟΡΟΙΒΟΣ θα συμμετείχε με τον Γ. Παναγίδη στο τριπλούν, άλμα εις ύψος και βάδην 1000μ. και τον Κ. Μαλλιώτη στην σφαιροβολία χωρίς όμως να κερδίσουν μετάλλια.¹⁶²

Τον 1905 η Σάλπιγξ αναφέρει ότι οι αθλητές προπονούνται εντατικά σε άλλες πόλεις αλλά

«Η Πάφος δεν ακούεται. Μήπως δεν θα συμμετάσχη των Η Παγκυπρίων;»¹⁶³

«Είναι λυπηρόν, ότι αι δευτερεύουσαι της νήσου πόλεις υστερούσι και ότι η γυμναστική ουδεμίαν έκαμε παρ' αυταίς πρόοδον {...} Διατί λοιπόν δεν προβαίνετε τάχιστα με θέλησιν, με επιμονήν, με ενθουσιασμόν οι Πάφιοι υπο την ηγεσίαν του φιλάθλου και αθλητικού συγχρόνως διδασκάλου σας; {...}»¹⁶⁴

Ο Τηλέμαχος Καλλονάς, αν αναφέρεται σε αυτόν το άρθρο, μάλλον απήχε από τα αθλητικά δρώμενα και δεν είχε πια την εποπτεία των αθλητών στο γυμναστήριο καθώς από το 1902, έτος ίδρυσης του Λαϊκού ταμειευτηρίου στην Πάφο, αποτελούσε μέλος του διοικητικού συμβουλίου ως γραμματέας. Ο ΚΟΡΟΙΒΟΣ δεν συμμετείχε στους Η Παγκύπριους αγώνες που πραγματοποιήθηκαν στην Λευκωσία.

Η Ελλάδα αναλαμβάνει να φιλοξενήσει του ολυμπιακούς αγώνες του 1906 και έτσι αποφασίζεται η ακύρωση των ετήσιων πανελλήνιων αγώνων και διοργάνωση προκριματικών από κάθε σύλλογο ξεχωριστά στην παρουσία ενός μέλους της ολυμπιακής επιτροπής.¹⁶⁵ Λίγο αργότερα ο ΓΣ της Λεμεσού έσπευσε να κηρύξει προκριματικούς αγώνες στην πόλη τον Φεβρουάριο του 1906,

¹⁵⁹ Φωνή της Κύπρου, Λευκωσία, 19/2 Μάϊου 1903

¹⁶⁰ Ευαγόρας, Λευκωσία, 17 Απριλίου 1903

¹⁶¹ Φωνή της Κύπρου, 20 Φεβρουαρίου 1904

¹⁶² Χατζηβασιλείου (2007), σ. 206

¹⁶³ Σάλπιγξ, Λεμεσός, 2 Απριλίου 1905

¹⁶⁴ Αλήθεια, Λευκωσία, 22 Απριλίου 1905

¹⁶⁵ Αλήθεια, Λευκωσία, 11 Νοεμβρίου 1905

καλώντας τους αθλητές να συμμετέχουν.¹⁶⁶ Οι προκριματικοί πραγματοποιήθηκαν την 25^η και 26^η Μαρτίου του 1906 μαζί με τους μαθητικούς αγώνες, όπως είχαν καθιερωθεί από χρόνια ως μέρος των εορταστικών εκδηλώσεων για την εθνική επέτειο. Η Κύπρος στους ολυμπιακούς του 1906 εκπροσωπήθηκε από τον Γ. Ζήνων στα αγωνίσματα 100μ. και 110μ μετ εμποδίων και τον Κ. Συμεωνίδη στην αναρρίχηση επι κάλω. Μαζί τους κλήθηκε να συμμετέχει στην κυπριακή αποστολή και ο Μ. Ρωσσίδης λόγω των εξαιρετικών προηγούμενων επιδόσεων του.¹⁶⁷

Τους Θ Παγκύπριους αγώνες προκήρυξε ο ΓΣ ΟΛΥΜΠΙΑ της Λεμεσού τον Δεκέμβριο του 1906. Η εφημερίδα «Αγών» ασκεί σκληρή κριτική στην έλλειψη ενδιαφέροντος από τον ΚΟΡΟΙΒΟ.

«Τι λέγει ο Κόροιβος μας; Δεν νομίζομεν, ότι είναι καιρός να κινηθώμεν;»¹⁶⁸
«Το γυμναστήριον μας όχι μόνον δεν εκινήθη αλλά ούτε υπάρχει ελπίς να κινηθή αφού ουδείς υπάρχει ενδιαφερόμενος προς τούτο. Ο ζήλος εκείνος όστις διέφλεγε τα στήθη των Παφίων κατά την σύστασιν του φαίνεται ότι εξέλιπε πλέον και αφέθη τούτο έρημον και εγκαταλελειμμένον εις την τύχην του. Τα όργανα του κινδυνεύουσι να καταστραφώσιν – αν δεν καταστράφησαν μέχρι σήμερα {...}»¹⁶⁹

Η απουσία του Τ. Καλλονά στις αθλητικές δραστηριότητες είναι αισθητή ο οποίος ανέλαβε καθήκοντα στην Γεωργική τράπεζα.¹⁷⁰ Η Πάφος ανακοίνωσε ότι θα στείλει αθλητές στους αγώνες εντούτοις οι Θ Παγκύπριοι αναβλήθηκαν λόγω ύπαρξης κρουσμάτων ευλογιάς στην Λεμεσό. Το αρχιεπισκοπικό ζήτημα είχε διχάσει του κύπριους και αυτό επηρέαζε και τα αθλητικά δρώμενα. Ήδη στους παγκύπριους του 1905 στην Λευκωσία η διχόνοια ήταν προφανής. Πολλοί αθλητές δεν έλαβαν μέρος λόγω διαφορετικών πολιτικών πεποιθήσεων και η πόλη παρουσίαζε μια ανομοιογένεια ακόμα και στον στολισμό. Το 1908 η πολιτική κατάσταση που επικρατούσε σε συνάρτηση με την επιδημία μηνιγγίτιδας ήταν η αιτία για νέα αναβολή των αγώνων οι οποίοι δεν πραγματοποιήθηκαν ούτε το 1909 λόγω της ισχύουσας πολιτικής αντιπαλότητας.¹⁷¹

Η Λευκωσία ανακηρύσσει τους Θ Παγκύπριους αγώνες το 1910 κάπως εσπευσμένα. Το γυμναστήριο της Πάφου όμως, σύμφωνα με την εφημερίδα «Αγών», βρίσκεται σε αποσύνθεση.

«Του λόγου γενομένου περι Γυμναστηρίων δεν έχομεν η να συλληπηθοώμεν την επιτροπείαν του παρ' ημίν τοιούτου ο «Κόροιβος» δεν την αθλίαν κατάστασιν εις ήν περιήλθον τα κατ' αυτό. Το περιτύχισμα εχάλλασε, επιτρέπον εις τον τυχόντα να εισέλθη εις αυτό, αι θύραι ουδέποτε κλείουσι και

¹⁶⁶ Αλήθεια, Λευκωσία, 25 Νοεμβρίου 1905

¹⁶⁷ Χατζηβασιλείου (2007), σ.245

¹⁶⁸ Αγών, Πάφος, 16 Δεκεμβρίου 1906

¹⁶⁹ Αγών, Πάφος, 13 Ιανουαρίου 1907.

¹⁷⁰ Χατζηβασιλείου (2007)σ. 249

¹⁷¹ Στο ίδιο, σ.292

τα όργανα του καταστράφησαν τελείως, ουδόλως χρησιμεύοντα πλέον δια τον σκοπόν δι όν κατασκευάσθησαν. Τοιαύτην αβελτηρίαν ουδέποτε άλλοτε συνηντήσαμεν»¹⁷²

Μετά την παρακμή του ΚΟΡΟΙΒΟΥ έγιναν εκλογές για το ΔΣ το 1910. Τα ιδρυτικά μέλη, Τ. Καλλονάς και Ζ. Μαλαματένιος, παρέμειναν μέλη της επιτροπής και οι θέσεις συμπληρώθηκαν από τους Ν. Αντωνιάδη, Ν. Νικολαΐδη και Ηρ, Κακογιάννη.¹⁷³ Το 1911 η Πάφος συμμετέχει στους Ι Παγκυπρίους με τους ακόλουθους αθλητές: Στυλιανό Σιβιτανίδη, Νικόλαο Μεντζίκωφ, Κλεάνθη Κακογιάννη, Σωτηράκη Μαρκίδη και για πολλοστή φορά τον Κωνσταντίνο Μαλιώτη χωρίς όμως να διακριθούν.

Τα άρθρα στις εφημερίδες είναι ελάχιστα, κάτι που επιβεβαιώνει την απουσία αθλητικών δραστηριοτήτων στην Πάφο εκείνο το χρονικό διάστημα. Το 1912 στην Πόλη Χρυσοχούς διοργανώνονται επαρχιακοί αγώνες για την εθνική επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου στους οποίους έλαβαν μέρος πολίτες και μαθητές από τις γειτονικές κοινότητες.¹⁷⁴ Την επόμενη χρονιά πραγματοποιήθηκαν και οι καθιερωμένοι αγώνες προς τιμήν της ονομαστικής εορτής του Έλληνα Βασιλιά Κωνσταντίνου. Δήμαρχος της Πάφου ήταν ο Νεόφυτος Νικολαΐδης που εκφώνησε τον πανηγυρικό της μέρας και κατέληξε να δίνει συνθήματα στους παρευρισκόμενους να ζητωκραυγάζουν υπέρ του Βασιλιά και της ένωσης της Κύπρου με την μητέρα Ελλάδα.

«Μετά μεσημβρίαν έλαβον χώραν εν τω έξωθι της πόλεως Γυμναστήριο «ΚΟΡΟΙΒΟΣ» οι προαγγελθέντες αγώνες {...} εν οίς έλαβον μέρος φίλαθλοι νέοι της πόλεως και των προαστειών ως και μαθηταί του Ημιγυμνασίου και Αστικής σχολής, οίτινες υπό την διεύθυνση του καλλίστου διδασκάλου κ. Λ. Λοϊζίδου ως και αι μαθήτραι υπο την διεύθυνσιν της αξ. Διευθύντριας του Παρθεναγωγείου δος Αικατερίνης Θ. Αντωνιάδου εξετέλεσαν ωραίας σουηδικάς ασκήσεις».¹⁷⁵

Στους νικητές δόθηκαν αργυρά μετάλλια και δώρα από τον Μητροπολίτη και βιβλία στους μαθητές. Τον Διευθυντή του ημιγυμνασίου και τον δάσκαλο Λουκά Λοϊζίδη τίμησαν με χρυσό και ασημένιο σταυρό αντίστοιχα για την προσπάθεια αναγέννησης του αθλητισμού στην Πάφο.

3.4 Η στάση των Άγγλων

Αξίζει να σημειωθεί ότι η αγγλική κυβέρνηση έβλεπε με καχυποψία τις οποιεσδήποτε εκδηλώσεις οργάνωναν οι Έλληνες Κύπριοι καθώς οι πανηγυρικές ομιλίες πάντα κατέληγαν σε

¹⁷² Αγών, Πάφος, 13 Μαρτίου 1910

¹⁷³ Αγών, Πάφος, 3 Απριλίου 1910

¹⁷⁴ Χατζηβασιλείου (2007) σ 330

¹⁷⁵ Φωνή της Κύπρου, Λευκωσία, 25/7 Ιουνίου 1913

ζητωκραυγές υπέρ του Έλληνα βασιλιά και της ένωσης και έδιναν την εντύπωση ότι δημιουργείται ένα πολιτικό επαναστατικό μέτωπο που μπορεί να εναντιωθεί στο υφιστάμενο καθεστώς. Το αποτέλεσμα ήταν η επιβολή ανύψωσης και της αγγλικής σημαίας στους Δ Παγκύπριους αγώνες και η απομάκρυνση του Έλληνα πρόξενου Γεώργιου Φιλήμονα, που μέσα από μία σειρά γεγονότων κατηγορήθηκε από τους Άγγλους ότι προωθούσε ανοιχτά την ένωση.¹⁷⁶ Οι Έλληνες Κύπριοι συνέχιζαν απροκάλυπτα τις εκδηλώσεις λατρείας προς την Ελλάδα σε κάθε αθλητική εκδήλωση και ο πόθος για την ένωση είναι πρόδηλος και στην αρθρογραφία για τους ΣΤ Παγκύπριους αγώνες

«Πρώτη φοράν ίσως εσχηματίσθη τοσούτον επιμήκης πομπή εν τη νήσω εκτεινομένη εις δυο όλα αγγλικά μίλια, ο αντιπρόσωπος δε του Βασιλέως των Ελλήνων και ο Εκκλησιαστικός της Κύπρου αρχηγός εφαίνοντο ότι ήσαν οι πραγματικοί άρχοντες της χώρας {...} των συμβολιζόντων το τέρμα και τον σκοπόν των προαιωνίων πόθων και ελπίδων {...} Τους ενθουσιώδεις και βαρυσημάντους λόγους επηκολούθησαν ατελεύτητοι και βροντώδεις ζητωκραυγαί και παταγώδη χειροκροτήματα, άτινα συνεκράτησεν ο ανακρουόμενος εθνικός ύμνος υπό της μουσικής ορχήστρας και ο κρότος των εκτυρσοκροτούντων όλμων προς χαιρετισμόν της ήρεμα και μεγαλοπρεπώς αναπεταννυμένης επί του μεγάλου ιστού εθνικής σημαίας. Επί τη θέα αυτής ρίγος ενθουσιαμού διέδραμεν άπαν το περιστάμενον εκεί πλήθος το εκπροσωπούν σύμπαντα τον ελληνικόν πληθυσμόν της Κύπρου κσι η βαθειά συγκίνησις του εξεδηλούτο υπο της αφασίας ήτις κατέλαβε πάντας, τα δε κοχλάζοντα υπο του ιερού κυρός συναισθήματα τη στιγμή εκείνη εις τα στήθη πάντων απεκαλύπτοντο υπο των δακρύων άτινα επλημμύρουν τους οφθαλμούς όλων προσηλωμένους, επι το κυανόλευκον εκείνο έμβλημα, από των πτυχών του οποίου προσεδόκων από στιγμής εις στιγμήν να ιδωσιν αναθρώσκουσιν την εθνική ελευθερίαν».¹⁷⁷

Οι Άγγλοι παρευρίσκονταν στους παγκύπριους αγώνες ενώ στον φιλανθρωπικό αγώνα που ακολούθησε τους ΣΤ παγκύπριους στην Λεμεσό παρευρέθηκε και ο Μέγας Αρμοστής. Οι Έλληνες Κύπριοι ενώ περίμεναν με ανυπομονησία την προσέλευση των Ελλήνων προσκυνητών από την Ιερουσαλήμ οι οποίοι ερχόντουσαν να ανταμώσουν τους ξενοκρατούμενους αδελφούς τους, οι Άγγλοι δεν επέτρεψαν την είσοδο τους βρίσκοντας ανυπέρβλητο εμπόδιο την επιβληθείσα κάθαρση για πρόληψη επιδημίας της πανώλης και χολέρας. Σε εφημερίδα της εποχής αναφέρεται ότι υπάρχει σκοπιμότητα από τη μεριά των αρχών για την άρνηση απόβασης των Ελλήνων αδερφών.¹⁷⁸ Όλοι

¹⁷⁶ Χατζηβασιλείου (2007), σ. 113-118

¹⁷⁷ *Ευαγόρας*, Λευκωσίας, 17 Απριλίου 1903

¹⁷⁸ Στο ίδιο

μαζεύτηκαν στην παραλία και κατέκλυσαν την αποβάθρα, μετά από προγραμματισμένη κωδωνοκρουσία και κατέληξαν σε λέμβους να πλησιάζουν το ελληνικό ατμόπλοιο «Βασιλέα Γεώργιον». Σε συνάρτηση με τις ζητωκραυγές από το μαζεμένο πλήθος ακούστηκαν ισχυρές ολμοβολές ενώ το ατμόπλοιο ανταποκρινόταν με τα πυροβόλα του. Επικρατούσε άκρατος ενθουσιασμός και συγκίνηση καθώς ο επιβαίνων στο πλοίο γυμνασιάρχης Πειραιώς φώναζε με ενθουσιασμό: μας είναι γνωστά τα αισθήματά σας!¹⁷⁹ Είναι πασιφανές ότι κάθε συγκαλυμμένη και μη προσπάθεια των Άγγλων, να κατευνάσουν τα εκρηκτικά συναισθήματα των κατοίκων του νησιού υπέρ της μητέρας πατρίδας, είχε ακριβώς τα αντίθετα αποτελέσματα αφού ήταν μια υπενθύμιση ότι παρέμεναν υπόδουλοι σε ένα φαινομενικά φιλελεύθερο καθεστώς.

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά η διασκέδαση αποτελούσε σημαντικό κομμάτι στη ζωή των Άγγλων και σε συνάρτηση με την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στην Κύπρο, δόθηκε η ώθηση για διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων. Σε αντιδιαστολή με την κατάσταση επί Οθωμανικής αυτοκρατορίας η αλλαγή καθεστώτος διαδραμάτισε πρωτεύοντα ρόλο στην προώθηση της ψυχαγωγίας. Αυτό όμως δεν θα ήταν εφικτό χωρίς την πρωτοβουλία και δράση αξιόλογων ανθρώπων. Στην περίπτωση της Πάφου ήταν ο Τηλέμαχος Καλλονάς που ασχολήθηκε με τον αθλητισμό ιδιαίτερα, λόγω επαγγελματικής κατάρτισης, αλλά και το θέατρο.

Μέσα από την έρευνα επιβεβαιώνεται η άποψη ότι λόγω απόστασης και έλλειψης οδικού δικτύου η Πάφος ήταν ξεκομμένη και αυτό δυσκόλευε τους θιάσους να επισκεφτούν την πόλη για να παρουσιάσουν παραστάσεις. Το κοινό της Πάφου ανταποκρινόταν με ενθουσιασμό σε κάθε παράσταση όμως και όλα τα στοιχεία δείχνουν ότι οι παφίτες είχαν όλα τα χαρακτηριστικά ενός καλού θεατή. Όλες οι παραστάσεις που πραγματοποιήθηκαν από επαγγελματικούς θιάσους είναι γνωστές καθώς η Πάφος αποτελούσε ενδιάμεσο σταθμό και το πρόγραμμα δημοσιοποιείτο στις εφημερίδες.

Η Πάφος όμως δεν είχε εφημερίδα μέχρι το 1906 και μπορεί κάποιες ερασιτεχνικές παραστάσεις να μην είναι καταγεγραμμένες λόγω απουσίας μόνιμου ανταποκριτή στην πόλη από εφημερίδα άλλης επαρχίας. Μέσα από τα άρθρα είναι ξεκάθαρο ότι πολλές αθλητικές εκδηλώσεις δεν αναφέρονται όμως είναι σίγουρο ότι πραγματοποιήθηκαν, όπως οι ιπποδρομίες και οι καθιερωμένοι σχολικοί αγώνες. Εν κατακλείδι οι αθλητικές εκδηλώσεις προωθούσαν την ανάπτυξη εθνικής συνείδησης και καθώς οι Άγγλοι παρουσιάζονταν ως φιλελεύθεροι, οι Έλληνες – Κύπριοι βρίσκουν ευκαιρία να εκφράζουν τον πόθο τους για ένωση σε κάθε αθλητική δραστηριότητα. Μετά

¹⁷⁹ *Κύπρος*, Λευκωσία, 19 Απριλίου 1903

τους ολυμπιακούς του 1896 οι αθλητικές εκδηλώσεις εντατικοποιούνται και οργανώνονται βάση των αρχαίων ελληνικών ιδεωδών ακολουθώντας όλα τα τελετουργικά στοιχεία με διάχυτη τη λατρεία προς την Ελλάδα. Στην πορεία αυτό προκάλεσε την δυσφορία των Άγγλων. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι αυτοί που πρωτοστάτησαν στις αντιδράσεις κατά των Άγγλων είχαν ηγηθεί στα αθλητικά δρώμενα όπως ο Φίλιος Ζανέττος (ιδρυτής του ΓΣ ΖΗΝΩΝ), ο Χριστόδουλος Σώζος (ιδρυτής ΓΣ ΟΛΥΜΠΙΑ), Θεοφάνης Θεοδότου (ιδρυτής ΓΣ ΠΑΓΚΥΠΡΙΑ) και άλλοι. Ο Χριστόδουλος Γαλατόπουλος πρώτα πολιτικοποιήθηκε και εναντιώθηκε στους αποικιοκράτες και στη συνέχεια ασχολήθηκε με την επαναλειτουργία του ΓΣ ΚΟΡΟΙΒΟΥ.

Πρωτογενείς Πηγές:

Αρχεία:

Report on the census of Cyprus 1881

Εφημερίδες:

Αγών, Πάφος, 1906, 1907, 1909, 1910

Αιών Πάφος, 1913, 1914

Αλήθεια Λευκωσία, 1881, 1883, 1887, 1889, 1893, 1894, 1896, 1887, 1898, 1899, 1900, 1904, 1905, 1907, 1911, 1912, 1913

Ελευθερία, Λευκωσία, 1910, 1910

Ευαγόρας, Λευκωσία, 1903

Κυπριακός Φύλαξ, Λευκωσία, 1914

Κύπριος, Λευκωσία, 1900, 1903

Νέο Έθνος, Λάρνακα 1911

Νέον Κίτιον, Λάρνακα, 1879

Πατρίς, Λευκωσία, 1913

Σάλπιγξ Λεμεσός, 1889, 1890, 1891, 1892, 1895, 1896, 1904, 1905, 1906, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912

Στασινός, Λευκωσία, 1883, 1885

Φωνή της Κύπρου, Λευκωσία, 1893, 1894, 1895, 1889, 1892, 1902, 1904, 1907, 1911, 1913

Βιβλιογραφία

1. Αγγελινίδης Παύλος, *Ο κλασσικός αθλητισμός στην Κύπρο 1892 -1925*, Λεμεσός 1973
2. Γεωργής Γιώργος, *Η Μουσική στην Κύπρο στα πρώτα χρόνια της βρετανικής επικυριαρχίας (1878-1914)*, Αδημοσίευτο κείμενο
3. Γιαγκούλλης Γ. Κωνσταντίνος, *Το θέατρο σκιών της Κύπρου, το κουκλοθέατρο και η ταχυδακτυλουργία μέσα από τα κείμενα και τις αφηγήσεις των καλλιτεχνών και τον τύπο της εποχής (1894 – 2009)*, Εκδ Theopress, Λευκωσία 2009
4. Dixon W. Hepworth, *British Cyprus*, Εκδ: Chapman and Hall, Λονδίνο 1879
5. Ιεροκηπιώτης Γ. Κώστας, *Η Ελληνική εκπαίδευση στην επαρχία Πάφου, (1878-1960), Συμβολή στην Ιστορία της εκπαίδευσης της Κύπρου*, Λευκωσία 2004
6. Κατσούρης Γιάννης, *Το θέατρο στην Κύπρο Α 1860 – 1939*, Εκδ: Λειβαδιώτη, Λευκωσία, 2005
7. Κουδουνάρης Λ. Αριστείδης, *Βιογραφικών Λεξικών Κυπρίων 1800-1920, τ 1*, Λευκωσία 2018
8. Μιχαηλίδου Αγνή, *Πάφος, το παλιό Κτήμα*, Λευκωσία, 1989

9. Μπράσσεϋ Άννα, «Sunshine And Storm in the East» Άντρος Παυλίδης (Επιμ) στο *Η Κύπρος ανά τους αιώνες, Μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*, τ.3, Εκδ: Φιλόκυπρος, Λευκωσία, 1995
10. Παπαζαχαρία Κατερίνα, «Οι πρώτες εφημερίδες της Πάφου κατά την περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας», Ευριπίδης Αντωνιάδης (Επιμ) στο :*Β΄ Επιστημονικό συμπόσιο Πισσουρίου, Ιστορία, Κοινωνία, Πολιτική & Μέσα επικοινωνίας, Ενημέρωση και Δημοκρατία*, Εκδ. Επιφανίου, Λευκωσία 2020
11. Παπαπολυβίου Πέτρος, «Η Οκτωβριανή εξέγερση του 1931» στο: *Κύπρος, αγώνες ελευθερίας στην Ελληνική ιστορία*, συλλογικός τόμος, Αθήνα 2010
12. Παυλίδης Άντρος (Επιμ) *Η Κύπρος ανά τους αιώνες, Μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*,τ.3, Εκδ: Φιλόκυπρος, Λευκωσία, 1995
13. Παυλίδης Άντρος (επιμ), *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, Τ. 15, Εκδ: Φιλόκυπρος, 1984-1991
14. Χατζηβασιλείου Ανδρέας, *Ιστορία του Κυπριακού αθλητισμού, από την αρχαιότητα μέχρι το 1896*, τ.1, Εκδ: Imprinta, Λευκωσία, 2004
15. Χατζηβασιλείου Ανδρέας, *Ιστορία του Κυπριακού αθλητισμού, από το έτος 1897 μέχρι το 1919*, τ.2, Εκδ: Imprinta, Λευκωσία 2007
16. Χατζηκωστής Γεώργιος, *Ωρες της Πάφου*, Λευκωσία 1969,
17. Χριστοδουλίδη Χριστίνα -Εβελυν, «Λευκωσία», Μαρίνα Βρυωνίδου- Γιάγκου (Επιμ) στο *Εν χορδαίς και οργάνοις, Διασκέδαση και ψυχαγωγία στην Κύπρο από την αρχαιότητα μέχρι την ανεξαρτησία*, Εκδ: Πολιτιστικό κέντρο τράπεζας MArfin LAiki, Λευκωσία, 2008